

Madarassy Enikő

**Tanulmány Dr. Torma Zsófiáról –
az első tudományos módszerrel dolgozó magyar régész-
nőről, a TORDOSI kultúra felfedezőjéről**

Folytatás előző számunkból

Hagyomány

Zsófia felfedezéseivel rávilágított arra, hogy az őstörténeti korszakot jobban megértjük, ha figyelembe vesszük és tanulmányozzuk a jelenben (abban az időben élt) élő népek életét, szokásait, szertartásait és hagyományait. Ezek őrzik és visszatükrözik a történelem előtti kor emlékeit a megmaradt *sumer – akkád* hiteltvet feltűnő jelvényekben.

„Csak így volt részemre lehetséges, hogy ezen visszamaradt emlékek révén egészen az ősi Babilonig eljuthassak, hogy ennek ősi mítoszai és legendái révén az ő szellemi körükben keletkezett vallási és kulturális tények egyes mozzanatait megvizsgálhassam, amely tények nemcsak az ősi Erdély népeinek életében, hanem a maiakban is megmaradt közel hatezer év óta szent hagyományként őrizve és végtelenül értékes maradványait képezik a nagyszerű időeknek.”¹

A Babylon-Árkádia vallásos jelvényei az akkor élt népek gondolkozásában, hagyományaiban és szokásaiban is megmaradt, melyek úgyszint megtalálhatóak voltak a trójai – tordosi ásatásokban is.

A napimádással kapcsolatos csillag, korong, kerék, háromszög valamint kúp alakzat fennmaradt az Erdély területén megtalálható különböző népcsoportoknál, így a magyaroknál/székelyeknél, románoknál, szászoknál, mint népszokások és hagyományok.

Zsófia kutatásában témérdek példát hoz fel elmélete igazolására. Egy csokor ezekből:

Magyarok/Székelyek: A Napimádással kapcsolatos a régi magyar körtánc és a székely „csüsdöngölő tánca”, melyek egy korábbi vallásos tánc *folytonosságát* tükrözik.

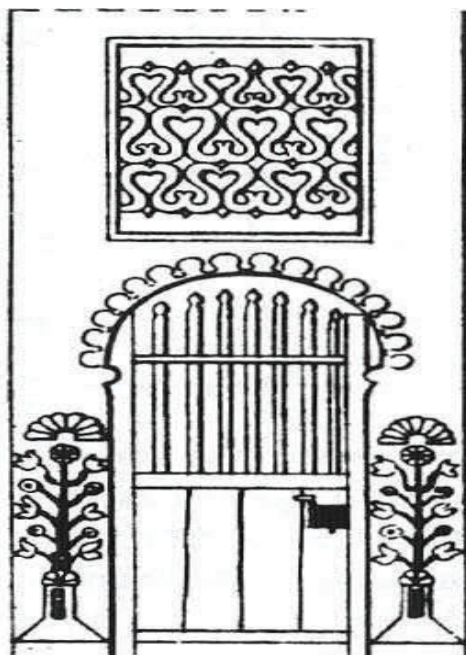
Az egymás fölé elhelyezett és kifaragott kerék, csillag és félhold jegyek a székely házfedelek homlokzatán a mágusok által használt ősi szentháromságot szimbolizálják.

„A háromság díszíti ma a székelyfalvak házgerendáinak oromzatát. A székelyek magyar törzsek, akik Attila hunjainak visszamaradt részeként még Árpád-magyarjainak bejövetele előtt Erdély keleti határhegyein telepedtek meg és még ma is ott laknak és akiknek az ősi nyelvük, szokásaik, intézményeik több különleges jellegzetességgel még ma is élnek, a 23. ábrán (az eredeti szöveg ábrája) bemutatok egy fából faragott csillagot, mely alatt a Nap-korongja és fölötte egy csillag látható, amely ott díszleg az oromzaton.”¹

„A székykapuk keleti eredetű ornamentikája a pecséthengerek patkószerű vése-
tein is sűrűn elfordulásban szerepelnek és így innét is származhatnak az erdélyi
díszítő motívumok.”¹

104

Románok: Sok példával támasztja alá az akkori népszokásoknak a múlthoz való kötődését. Például a napimádással hozható kapcsolatba az emberek tisztelgése az útszélien található másfél méter magas kúp alakú köhalmaznak. Odaérve kalapjukat levették és imádkoztak bár szokásaik okát nem ismerték. A „kaluser” tánc alkalmával abban az időben a vezértáncos, de korábban kerek árbc körül körbe forogtak zene kíséretében.

Szászok: Péter és Pál napján egy árbcfa körül, melyre ajándékokat helyeznek el, táncolva engesztelik az apadó Napot. Szintén a Napot jelképezi, mikor a község dombjáról egy szalmával körültekert és meggyújtott kereket vagy hordót görgettek le.

Szlávok: A Napimádással kapcsolatos a körbe forgó és üvöltő dervisek körtánca.

Főműve: „Dácia a római foglálás előtt”

Fontos feladatunk az általa nagy gonddal bővítetett és fontosnak tekintett főművének a felkutatása és restaurálása. Elképzelhető, hogy az a Kolozsvári Múzeum valamelyik irattárában található.

„Mint már említettem, az eddig ismeretlen újabb adatokat, melyek rendelkezésemre állnak és melyeket itt felsorolni képtelenség lenne, egy másik, 2500 ábrával

*illusztrált régészeti munkámban fogom részletesen feltárni és megmagyarázni. Ebben a nyomdára kész dolgozatomban (18), melynek közreadását a már korábban említett súlyos betegségem akadályozta meg több éven át, a szerény **kutatómunkám elért és sokszor nem is remélt eredményeit teljesen tisztázni fogja.**"¹*

Herrmann Antal a „Dr. Torma Zsófiáról”²⁰ – (Elmondattott a társulatunk 1900-iki közgyűlésén)”, megemlékezési beszédében említi: „De Torma Zsófia **főmunkája**, évtizedek szakadatlan lázas munkásságának eredményeit összefoglaló **nagy műve**, az ő életének érett gyümölcse, az ő halhatatlanságának alapzálaga még nem jelent meg. Ennek kézírata nem jutott el oda, az, hova mint gyűjteményeinek magyarázója jog- és illetékesség szerint tartoznék: az Erdélyi múzeum tulajdonába.” A „A római uralom előtti Daciának planeta – cultusáról”²¹ című dolgozatában megemlíti Zsófia, hogy „Nekem nem nyújtott sem a köeszközök, annál kevésbe a bronzok tanulmányozása oly tiszta áttekinthetést ezen régen letűnt nép múltjára vonatkozólag, mint a thrakó - dák vallás jelképes nyelvének összehasonlításaim folytán nyert adatai és a trójaival azonos ázsiai syllabariuma gyűjteményemnek, a melyet tüzetesebben szándékom ismertetni egy **sajtó alá adandó nagyobb dolgozatomban**, amelynek eddigi megjelenését nehezen kiépülhető súlyos betegségem akadályozta csak.”

„Egy szíve vágya volt még Torma Zsófiának, amikor már Isten felé hajló árnyék-ként élte utolsó éveit: **nagy összegezõ** és kedvenc rajztanára a dévai Szinte Gábor sok száz illusztrációjával ékes **munkáját** szeretete volna kiadatni...”⁶

Dácia ősrégészetének szorgalmas és lelkes kutatója. A tervezett nagy munkáját a gondosan előkészített ábrákkal/ceruzarajzokkal nem sikerült, hogy kiadassa. Ez a dolgozat tartalmaz többek között *betű gyanús jeleket* és *egyéni jegyeket*. A főművének a kiadását az akadályozta, hogy Zsófia nem a mások által diktáltokról akart írni, hanem a saját meggyőződéséről és következtetéseiről. Hampel azt szeretete volna, ha Zsófia megelégszik csupán egy olyan kézirat közlésével, melyben csak a leletek tipológiai leírása található. De öt nagy izgalomba tartották cserepeinek írásos darabjai. Szorgalmas és lelkiismeretes munkája arra ösztökélték, hogy ne fogadja el ezt a felajánlást.

„Maga Torma Zsófia most e nagy tekintélyek véleménye által is támogatva, egy monographián dolgozik, mely nagyfontosságúnak ígérkezik lenni az anthropologia és régészet s ez által az egész emberi művelődés történeti kutatásának terén s melyben be akarja bizonyítani, hogy Erdély őslakóinak keleti kultúrájához, s ahhoz, hogy Trója és a régi Dacia hajdani lakói thrák származásúak voltak, kétség alig fér..., írja Sayce jelentésében.”⁴

Úgy néz ki, mintha a már magyarul megírt főművét német nyelven szeretete volna kiadatni. Talán ezt az utat látta járhatónak:

„Hogy Torma Zsófia a kulturális kapcsolatot Tordos és Trója között meglelte és ráutalt, ez mindenkor nagy érdeme fog maradni a nemzetközi tudományban. Pár évvel ez előtt nagy terjedelmű német nyelvű munka megírásához fogott, a melyben össze kívánta foglalni kutatásainak eredményét; a nagyszámú képes táblák már

készek s a szöveg is nagyrészt meg van írva, de egészsége megrendült s a munka csak lassan haladt. Szomorúság töltötte el szívét, ha arra gondolt, hogy nem végezheti be megkezdett munkáját. Előérzete nem csalt. Ez év őszén szélhűdés vetett véget e nemes életnek, a nélkül, hogy könyve elkészült volna. A szászvárosi temetőben aluszsza örök álmát...”⁷

Párhuzam Heinrich Schliemann (1822-1890) és Torma Zsófia (1832-1899) között

Összehasonlításunkat kezddhetjük azzal, hogy Zsófiának, abban a korban, nőként kellett megállnia a helyét:

„Mindazonáltal jól esik, ha épen a magyar nők közül merülnek föl olyanok, kik magasra bírtak emelkedni a tudomány egyik-másik ágában, s nem csak itt a hazában, de már a külföldön is ismeretessé bírták tenni nevöket, a velők hasonló tudományágakat művelő férfiak sorában.”⁴

Az 1880-ban megrendezett berlini kongresszuson alkalma volt Zsófiának találkoznia H. Schliemannal a Trója felfedezőjével is. Mindketten amatőr státusszal rendelkeztek. A tordosi leletek hasonlóságot mutattak a trójai leletekkel, ami segítette és kibővítette a tárgyak megfejtésével kapcsolatos elméleteket.

A nemzetközi tudományban az erdélyi régészni ásátásai és kutatásai egymás mellé állították a tordosi és a trójai felfedezéseket valamint Torma Zsófia és H. Schliemann tanulmányait. Ez megalapozta e vidékek és a lelkes kutatók hírességét és a két ország régészeti kutatásainak az elismerését világviszonylatban.

Zsófia visszaemlékezése szerint: „Mikor Schliemann ezt az edényt kezébe vette, csodálkozva jegyezte meg: ”Úgy látszik, mintha ezt a tordosi képet ugyanaz a kéz véste volna be”” vagyis az, amely az ő trójai leletgyűjteményének oltárára alkalmazta a rajzot.”¹

Összehasonlítás¹

H. Schliemann haladó szellemű gondolkozó, aki egyenrangú partnereknek tartotta

a szebbik nemet, így Zsófiát is. Hasonlóan osztotta meg tudományos nézeteit második feleségével, Sophieval is, akit tudományos találkozókra is elvitt magával, és akivel megvitatott kutatásait érintő témákat is. Zsófia és Sophie között valamint J. Ranke német antropológus felesége, Anna között baráti jó kapcsolat alakult ki.

Úgy H. Schliemann, mint Torma Zs. aktív ásatásokat folytattak és a leletek alapján vonták le következtetéseiket. Zsófia többnapos utakra is vállalkozott ásatásai alkalmával. Mindketten aktívan részt vettek nemzetközi tudományos találkozókra, ahol bemutatták saját gyűjteményeik eredményeit. Gyakran hivatkoztak egymás adataira és nézeteire mintegy támogatva egymás eredményeit.

Zsófia gyűjteményében előfordult a *planeta – cultus* és a Napot bemutató jelképes nyelvzet. Például a 6-9 cm keresztmetszetű agyagkerekek és agyaggyöngyök hasonló jellegű mutatók a trójai ásatások alkalmával H. Schliemann leleteivel. Az agyaggyöngyökről H. Schliemann tévesen állította, hogy azok orsókarikák, ezzel szemben Zsófia megállapítása szerint azokat „*olvasóknak használtatnak*”.

A két tudós között kialakult barátságra, talán csak az vet árnyékot, mikor 1882-ben Zsófia felkérte Schliemannt, hogy előszót írjon tervezett könyvéhez, amit a kutató elfoglaltsága miatt elhárított. Ez is bizonyítja, hogy milyen nehéz volt abban az időben kutatónőnek lenni.

Sumér nyomok Erdélyben / „*Ethnographische Analogieen: Ein Beitrag zur Gestaltungs- und Entwicklungsgeschichte der Eeligionen: Sofie von Torma.*, Jena, 1894 (127 idommal és 8 táblával)

E művén keresztül, melyet még életében külföldön is ki tudott nyomtatni, s mely nagy elismerést hozott számára, szeretném illusztrálni a tudósnő nagyságát. Itt fontos, hogy megemlítsük, hogy abban az időben sok szakterület még csak kezdte bontogatni szárnyait és a régészet területén kialakult globális ismeretek is hézagossak voltak.

Az először német változatban megjelent tanulmánya, a tulajdonában levő több száz ősemlék keleti kapcsolatát tolmácsolták, kísérőrajzok segítségével. Bírálója Finály Henrik volt (Erdélyi Múzeum, 1894. évf.).

„*Babylon ékírásos feliratai szerint ősnépe turáni fajhoz tartozva szumér-akkád nép volt, kiknek kő és agyag tábláira vésett írásjegyeit és vallásos szertartásainak ceremóniáit feltüntető attribútumait-jelzőit jelvényeit összehasonlítva gyűjteményem kultuszt bemutató tárgyaival, képekkel kimutattam - **Ethnograph-ische Analogien** című illusztrált művemben, Jena, 1894 - részletesen, hogy ezen ősnéprajzi adatok módosító hatásából fejlődött vonások visszatükröződnek a föléljük került mai népek hitéből s hitből magyarázható szokásaikban csakúgy, mint megvoltak azok Trójában Priamus thrák királynak népénél; ezek folytán azonosak Babylon, Trója és Dácia papjainak vallásos fogalmait kifejező és a tárgyak reprezentációjának teljes megfelelő szimbólikus nyelvének hieroideogramjai s feliratai, amelyek gyűjteményem bálványocskáira s más különféle rituális tárgyaira vésettek úgy, hogy ezen jelképes írások értelmezésére ugyanegy megfejtési módszer és siker alkalmazható.*”²

E mű kiadása előtt a Zsófia gyűjteményében, valamint a trójai leletekben szereplő valamennyi írásjegyet a nemzetközi tudósvilág általánosan csupán a készítő, vagy a tulajdonos bélyegeinek, vagy legrosszabb esetben csak díszítéseknek tartottak. Ebben a megvilágításban is kitűnik a tudós nő zsenialitása.

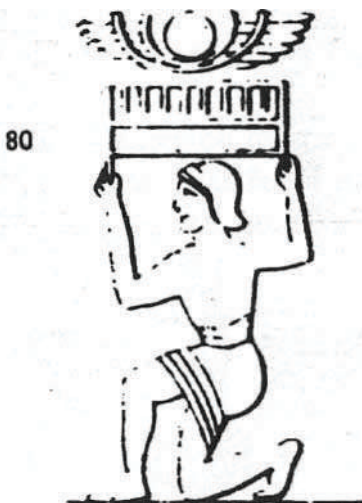
Zsófia, ebben a művében részletesen kimutatta azokat a régészeti leletekre támaszkodó adatokat, melyekből származhatnak a jelenkori népek hite, szokásai, hagyományai és szertartásai. Leletei alapján hasonlóságot talál a Mezopotámiai és a Kárpát medencei ősi kultúrái között.

*„Nagy elégtételre szolgált nemkülönben az is, hogy a Jenában közzétett illusztrált művem archaeologiai és ősnéprajzi összehasonlításait, mint nevezetéseket és találóakat, ismertette Dr. Brinton Philadelphióban.”*²

Ebben a munkájában Zsófia rámutat arra, hogy kora régészei, a már meglévő leletek ellenére, addig még nem törődtek a géta-dák-trák népek kultúr maradványaival. Így felhívta a figyelmet a hiányos ismeretekre a trák népcsoport kultúrájával kapcsolatban. Szerinte mitológiájuk és vallásuk alapján írott műveltségük a babilóniaiból származik, mely fejlődéstörténete más népeknél is átöröklődött.

A kezdeti időkben a különböző népek egymástól függetlenül istennek tekintették a Napot és a Holdat. A tulipánfa pedig a Napisten életfáját szimbolizálta. Zsófia jó megfigyelésének és bámulatós logikájának köszönhetően vette észre a különböző népek vallásos hitregéinek, szertartásainak valamint népszokásai közötti összefüggéseket és vont le belőlük meghökkentő következtetéseket a népcsoportok hitére, rokonságára, valamint egymásból való származására.

Prometheus legendájának alapján magyarázható például a vallásos szertartás alkalmával fél térdre ereszkedő pap aktusa, aki egy a napból kicsalt lángokkal égő oltárt emel a feje fölé. Ennek a lángoló oltárnak az utánpótlása több trójai olvasó gyöngyön és a Tordoson talált vallással kapcsolatos edényen is megtalálhatóak.

A babilóniai mágus, aki bizonyos jelisével le tudja varázsolni a Nap tüzeinek lángját az égből oltáraikra. Ezt az ábrázolást megfigyelhetjük több trójai agyag golyócskán, valamint az egyik tordosi agyagedény alján.

Zsófia határozottan kiállt véleménye mellett, mint ahogy e munkájában is olvashatunk róla:

„Továbbá azt is állítottam, hogy az ősi itálok, etruszkok, illyrek, kelták, pelazgok stb. műveltsége épp úgy trák örökség, mint ezeknek görög variánsai. Továbbá ugyancsak állítottam már régóta, hogy a később magas fokra emelkedett görög és latin kultúrák létüket a trák néppel folytatott kölcsönös érintkezésnek, szociális együttélésnek, egymásra ható átformálásnak és az ezekből fakadó kultúr

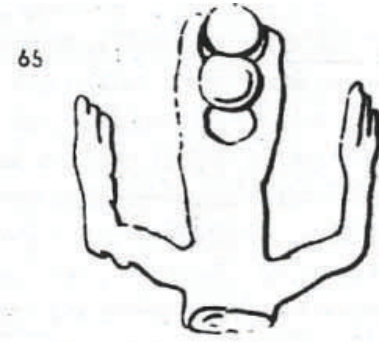
*áramlatoknak köszönhetik.”*¹

Az emberi vagy állati arcokat viselő figurák megtalálhatóak voltak Zsófia gyűjteményében és a bolygó-kultusszal voltak kapcsolatban, segítve az őket használó papság vallásos ceremóniáinak a kifejezését.

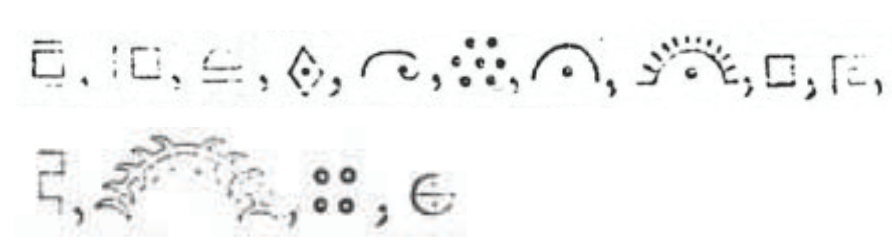

Szertartási edények

Gyűjteménye különlegességei közé sorolhatjuk a rituális edényeken található állatfej valamint az arcurnák. Az utóbbiak olyan edények voltak, melyeket süveggként borítottak le s díszítésükre állatfej vagy emberarc utánzatokat használtak. Ezen leletek eredete visszavezethető a papoknak a Nap- vagy Planéta Istenek képviselőt bemutató ceremóniájukra, vagyis mikor a zodiákus kör valamelyik jegyébe való belépést szimbolizálták. *Ezen actusnak az által adtak kifejezést, hogy ilyenkor ezen állatöv jegyének megfelelő álcát használtak.* Tordoson előkerült hengereken a skorpió és rák jegyei, melyeket a papok olyankor szerepeltettek, amikor az illető állatöv jegyébe léptek.

“Ezeket az Astarte mítosszal kapcsolatos szimbólumokat és a szarvas-fejdiszerekre vonatkozó legendákat részletesebben kellett felsorolnom, mert vonatkoznak egy mitológiai ábrázolás fejdíszére, mely egy töredékben megmaradt tordosi rituális agyagedényen is”¹

Ezeket a jeleket Zsófia másodlagos pecsétjeleknek titulálta, melyek mondanivalója szimbolikus értelemmel bír. Ugyanígy mondhatjuk a Nap-kerékről, a Félholdról, a csillagról, faágakról vagy apró golyócskákról, hogy azok írásos, illetve istentiszteleti szimbólumok megmaradt jelképei.

Zsófia hatalmas gyűjteménye mind jobban meggyőzte a tudósvilágot, véleményeik megváltoztatásáról:

*„Bizonyosnak tartom, hogy gyűjteményem eddig nem ismeretes adatai a régészet különböző ágait tanulmányozó tudósoknak új következtetéseimre vonatkozólag egészen új irányítást fognak szabni és egyes eddigi állításaitak vissza kell, hogy vonják, hogy megváltóztassák.”*¹ Konkrét példa erre, Lindenschmitt és Schlie-mann esete. Mikor 1882-ben megszemléltek Zsófia gyűjteményét fontosabb lele-telével együtt kijelentették, hogy

*„, sajnos olyan tételekhez ragaszkodtak eddig, melyeket kb. ötven évvel ezelőtt állítottak és melyeket azonban az azóta újra és újra felbukkanó leletek könyörte-nül halomra döntöttek.”*¹

98

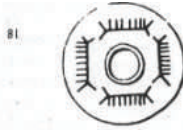
Az ázsiai erudite két fejű sas, melynek mintapéldánya megtalálható a vallási fel-vonulást szemléltető khéta földi Pteria-Bogházkö-i sziklaképen. Champollion szerint a khéta nép szövetségének tagjai szkíta populációt alkottak. Területeik pedig felölelték Kis-Ázsiát, ahova Örményország, Szíria vagy Halystó is tarto-zott.

107

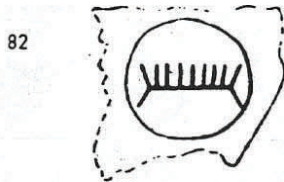

Oltárdíszként szereplő patkó alakú kiképzés

“Ezeket a jeleket ma az asztronómia, csillagászat az Oroszlán jegyének tekinti és nagyon valószínű, hogy már az ősrégi időben is a babilóniai papok környezetében a Nap-pályájának az Oroszlán-jegybe való időszakos belépését szimbolizálta. Magam azon a nézeten vagyok, hogy a pecséthengereken oly sűrűen előforduló isten-jelképeket, mint a Hal, Skorpió, Rák és Mérleg-jegyek a Nap belépését jelképezik az egyes állatokkal ábrázolt csillagképekbe.”¹

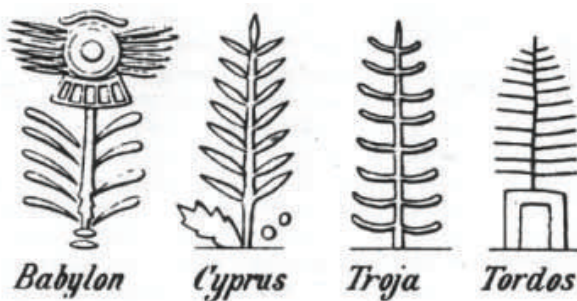
Trójai agyaggolyócska

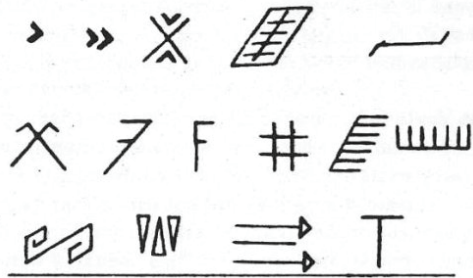
Tordosi agyagedény alja.

“Én magam azonban már 1892-ben a Frankfurt am Main-ban tartott régészeti kongresszuson tartott előadásom során ezeket az agyag-gyöngyöket és rajtuk szereplő figurákat szimbolikus, képletes jellegűeknek tartottam.”¹

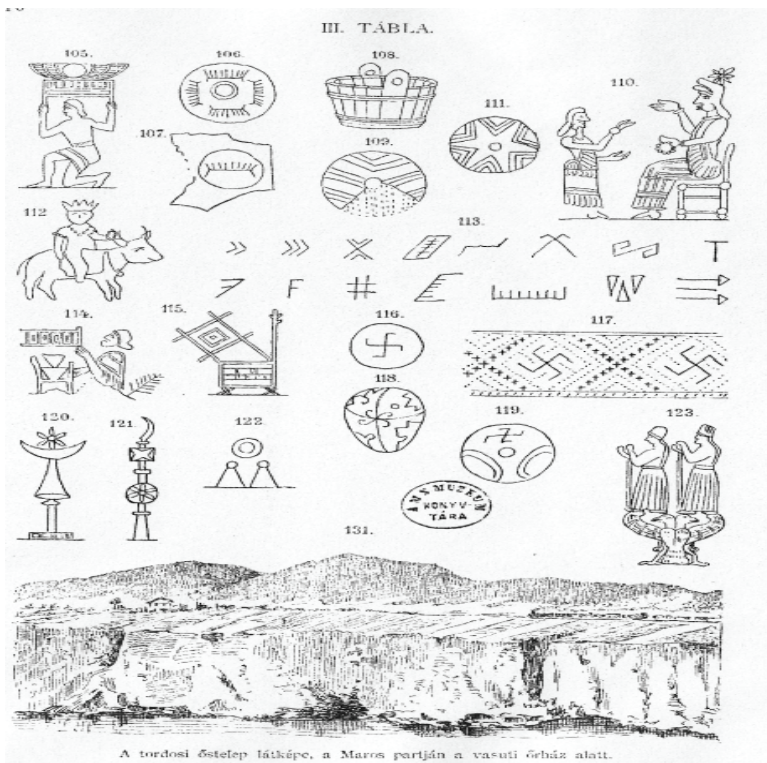
Az életfa azonban azoknak az istenségeknek volt a szimbóluma, melyek ismétlődően meghaltak, képviselve az évek, hónapok és napok periodikus körforgását.

A babilóniai hatás szembevető a leletek ábrázolási motívumain kifejezve az edényeket készítő és használó nép hasonló gondolkozásmódját, hitét és vallását.

Az eredeti magyar kézirat változatot Zsófia barátsága jeléül Hermann Antalnak adományozta, mely *becses ereklyét*, ő *kegyelete jeléül* felajánlotta a *Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Társulat levéltára* részére.

II. TÁBLA.

Tordosi leletek és szemléltetési ábrák⁹

I. TABLA.

I. TABLA.

Tordosi leletek és szemléltetési ábrák.⁹

A nándori barlangsoportozat leletei ²³

Torma Zsófia tanulmányai és tanulmányok Torma Zsófiáról

1879 – Torma Zsófia: Hunyadvármegye neolith – kökorszakbeli telepek, Erdélyi Múzeum (Siker aratta e munkáját a Segesvárott tartott Történészek Országos Kongresszusán, első régészeti munkája, első elismerése 50 oldallal és 9 táblával.)

1880 – Torma Zsófia: A nándori barlangsoportozat, Erdélyi Múzeum (Részletesen ismerteti lelőhelyeit)

1882 – Torma Zsófia gyűjteményéről, Vasárnapi Újság (625. Sz.)

1884 – Kossuth Lajos, tisztelő levél Torinóból

1887–Torma Zsófia: A római uralom előtti Dáciaának planeta cultusáról, Erdélyi Múzeum

1894 – Torma Zsófia: Ethnographische Analogien. Ein Beitrag zur gestaltungs – und entwicklungsgeschichte der religionen, Erdélyi Múzeum (E füzetecske hatására sorra kapja a meghívókat Európa Egyetemeire. Európa történészei, régészei, néprajzkutatói, sumerológusai,... élénken érdeklődnek kutatási eredményei iránt.)

1896 – Torma Zsófia: Hazánk népe ősmýthosának maradványai, Deés, a Szolnok-Doboka megyei nők ezredévi emléklapjába írta egyenesen asszonytársai számára.

1897 – Torma Zsófia: A tordosi őstelep és hazánk népe ősmýthosának maradványai, Hunyad vm. Monográfiájában, Budapest

1899 – Dr. Torma Zsófia, a tudós hölgy halálának híre. Vasárnapi Újság, Halálozások rovat, 47 szám, 793 oldal, Budapest.

1901 – Téglás Gábor: Torma Zsófia emlékezete, A Hunyad megyei Történeti és Régészeti Társulat évkönyve, Déva

1901 – Hermann Antal: Dr. Torma Zsófiáról, A Hunyad megyei Történeti és Régészeti Társulat évkönyve, Déva

1902 - Torma Zsófia: Hunyad vármegye földjének története az őskortól a honfoglalásig, Hunyad vármegye monográfiája, Budapest

1941 – Roska Márton: A Torma Zsófia – Gyűjtemény az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiséggyűjtőjében, Minerva, Kolozsvár

1972 – Torma Zsófia levelesládájából, válogatta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Gyulai Pál, Kriterion, Bukarest

1973/ 2008 - Torma Zsófia: Sumér nyomok Erdélyben, Magyar Ház Kiadó, 2008, Budapest Reprint **Sumér nyomok Erdélyben (Ethnographische Analogieen. Ein Beitrag zur Gestaltungs- und Entwicklungsgeschichte der Religionen,** fordító Foyta István, társszerző Jáki Gábor) Magyar Őskutatás - Fehér Anna Kiadó, 1973, Buenos Aires

1992 – László Attila: Torma Zsófia és régészetünk kezdetei, A HÉT

1999 – Holt lóra patkó - tanulmányok Torma Zsófia (1840?-1899) emlékezetére, szerkesztette Makkay János, Budapest

2008 - Torma Zsófia: Ethnographische Analogien – Sumér nyomok Erdélyben, Magyar Ház Kiadó, Budapest

2009 - Friedrich Klára: Torma Zsófia, egy asszony a magyar régészet szolgálatában, Erdélyi Örmény gyökerek, XIII évfolyam, 149-150 oldal, Budapest

Torma Zsófia Gyűjtemény, Országos Állami Levéltár - Dévai leányvállalat²⁴

Dr. Sabin Adrian Luca²⁴, aki a nagyszebeni *Lucian Blaga Egyetem* tanára könyvében olvashatunk Zsófia gyűjteményének és hagyatékának egyes részéről, mely a Világhálón is elérhető:

Sabin Adrian Luca: Așezări Neolitice pe valea Mureșului (II) Noi cercetări la Turdaș – Luncă (Neolithic Settlements in the valley of the Mureș (II) New archaeological research at Turdaș-Luncă, I. The 1992–1995 Campaigns.) (Bibliotheca Mvsei Apvlensis XVII, ISBN 973-590-514, EdituraEconomică, 2001)²⁴

<http://arheologie.ulbsibiu.ro/publicatii/carti/cpvm/anexa1.htm>

(The Zsófia von Torma collection from the National States Archives – Deva branch/Fondul Zsófia von Torma de la Arhivele Naționale ale statului – filiala Deva)²⁴

Az anyagot áttanulmányozta: Alexander Sonoc (Lucian Blaga Egyetem, Nagyszeben)²⁴

(Materials have been studied by Alexandru Sonoc (Lucian Blaga University, Sibiu)²⁴

Gyűjtemény: Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Tudományok Társasága – Dr. Torma Zsófia²⁴

(Fond: Societatea de Științe istorice și arheologice a Comitatului Hunedoara – Dr.

Zsófia von Torma./ Collection: The historical and archaeological society of the Hunedoara county - Zsófia von Torma, Ph.D.)²⁴

40. Csomag (Pachet 40./Package 40.)

1-es számú Dosszié (Dosarul nr. 1./File no. 1.)

1. Torma Zsófia levele bátyjához, Torma Károlyhoz (1844), szövegtervezet Agh (Antal?) úrhoz. 2. Torma Zsófia esszék (1847) - hat lapból. (Aufsätze Torma Sophie (1847). 10. Költészet Torma Zsófia részére Dózsa Dánieltől, 1853 július 25. 11. Torma Zsófia által július 18.-án a Családi ...folyóirat kiadójához intézett levele. 13. A Magyarhoni Földtani Társulat Torma Zsófia úrhölgyet rendes tagnak ismerte el és ezen levelet kiadni rendelte, Költ Pesten 1868 február 15. én. 14. A Szászváros ev. ref. Gymnasiumban r. tanító Deák Lajos fölött elmondott Búcsú Szavai Nagy Enyedi 2.-dik éves jogász. Branitskai Nagy Imrénék, Szászvároson Martius hó 5-kén 1869-ben. 18-19. Magyar Polgár folyóirat, X, 132, 1876 június 11. (Kolozsvár), 3.old., rajzok a Tordosi felfedezésekről. 20. Könnyűzenei program Gróf Széchenyi István szálloda szalonjából 21. Programm für die in Broos am 21., 22., 23. und 24 August 1880 stattfindende Hauptversammlung des Gustav-Adolf-Vereines und die 33. Generalversammlung des Vereines für siebenbürgische Landeskunde: Fräulein Sofie von Torma hat die Besichtigung prähistorischen und paläontologischen Sammlungen während der Dauer der Vereinstage, von 7. Uhr Früh an, bis zum Beginne der Sitzungen, bereitwilligst freigestellt 22-25. Correspondenz-Blatt der deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, nr. 9, 10, 11 (Sept., Okt. u. Nov. 1880): Bericht über die XI. allgemeine Versammlung der deutschen anthropologischen Gesellschaft zu Berlin vom 5.-12. August in Verbindung mit der ersten Ausstellung vorgeschichtlicher und anthropologischer Funde Deutschlands vom 5.-21. August 1880 (Prof. Dr. Johannes Ranke, General Sekretär der Gesellschaft): A. Verzeichniss der Aussteller bei der Ausstellungsvorgeschichtlicher und anthropologischer Funde Deutschlands - fila 24: Torma, Sofia v., Broos, Siebenbürgen; fila 24 sq. B. Mitglieder-Verzeichniss der XI. Versammlung: v. Torma, Fräulein, Gutbesitzerin, Broos in Siebenbürgen. 26-32. 1880 október 20.-i levele Torma Zsófiának Téglas T.-hoz 33-35. Anszug aus dem Verhandlungen der Berliner anthropologischen Gessellschaft. Sitzung am 11. November 1882 (E. Krause: Ein neues Verfahren zur Corservirung der Eisen-Alterthümer). 36-37. Pergamenti rajzok a Tordosi régészeti felfedezésekről (edények alja vagy lemezek) - két lap. 38. Szemelvények egy régészeti folyóiratból. 39. Szemelvények (AVSL-ből?) egy szobrocška metszetével. 40. Szemelvények (AVSL-ből?) egy szobrocška metszetével. 41. Szemelvények egy régészeti folyóiratból. 42. Szemelvények egy régészeti folyóiratból. 43. Szemelvények egy régészeti folyóiratból. 44. Szemelvények (AVSL-ből?) egy szobrocška metszetével. 45. Szemelvények egy régészeti folyóiratból. 46. Szemelvények egy régészeti folyóiratból. 47. Szemelvények (AVSL-ből?) egy szobrocška metszetével. 48. Szemelvények egy régészeti folyóiratból 49. Szemelvények egy régészeti folyóiratból 50-55. Kivonat egy magyar publikáció a Tordos-Szászváros vidéki régészeti felfedezésekről; úgy tűnik, hogy (a szerkezet és az ábra szerint), hogy

Gooss K. Cikkének a fordí4 tása vagy a Hunyadvármegyei Történetéből való lapok. **60–62.** A Verhandlungen der Berliner anthropologischen Gesellschaft-ból való kivonat (1895 január 26.-ai különleges gyűlés) A. Voss: Steinwerkzeugen mit Schäftungsrillen. **63.** Torma Zsófia cikke (fogalmazás) egy bronz tárgy tervezetéről (?) **64.** Egy középkori dokumentum másolata 1412-ből **65.** Magyar nyelven szerkesztett dokumentum **66–72.** Naptári kivonat pénzügyi dokumentumokkal. **73.** Burgundia grófja és a Torma családdal kapcsolatos dokumentumok (magyar nyelvű szerkesztés) . **74–75.** Dokumentum magyar nyelven szerkesztve. **76.** Régészeti jegyzetkönyv. **136.** Dokumentum magyar nyelven szerkesztve . **137–140.** Privilegialis adiuocatorianak Torma József által magyar nyelvre való fordítása (a Makray család és a Hunyad megyei birtokai, amibe Nándor is beletartozik) **153–154.** Präsenz-Liste der Theilnehmer an der Anthropologen- Versammlung zu Wien (5.–10. August 1889: f. 154: Fräulein Sophie v. Torma, aus Szászváros in Siebenbürgen). **155.** Bankszámla. **156–158.** Dokumentum magyar nyelven szerkesztve. **159.** Német és francia nyelven szerkesztett tanulmány, melyben bemutatja Torma Zsófia régészeti gyűjteményének a fontosságát, melyet a tudósno írt valamikor 1889 után. **160.** Dokumentum magyar nyelven szerkesztve . **161.** Elektromos gép kezelésének a leírása. **162.** Pénzügyi dokumentum magyar nyelven szerkesztve. **164–169.** Kivonat a Verhandlungen der Berliner anthropologischen Gesellschaft-ból, Sitzung vom 30. April. 1898; A. Voss, Nadel, Fibel und Gürtelhaken.**170.** 1898-ból való levél tervezet/piszkozat Dr. Schneller részére. **171.**Torma Zsófia 1896 december 16.-i levél tervezete/piszkozata Erzsébet császárnőnek a császári könyvtárnak elküldött Ethnographische Analogien saját munkájával kapcsolatosan (magyar nyelven szerkesztve) Ferencz József császárnak dedikálva **172.** Német nyelven szerkesztett dokumentum. **173.** Hunyad. Folyóirat, vegyes tartalmu megyei heti – közlöny (VIII, 17, 1884 április 26.-án – Déva): Téglás Gábor felszólalása az „Öskori emberi nyomok Hunyad megyében” kapcsolatban. **174.** Ugyanaz a folyóirat (XII, 14, 1888 április 7.-én) – a csángóknak Dévába érkezésével kapcsolatban. **176** sq Szászváros folyóirat (III, 46, 1899 november 18): a Dr. Z. von Torma nekrológ (Érd Múz, V–VII, 1899). **178.** Számla. **179.** Jegyzetek egy magyar újságból egy magyarról (Makray Aladár, aki eljutott Mexikóba (Oaxaca, 1891). Torma Zsófia tagja a Makray családnak. **181.** Magyar nyelven szerkesztett dokumentum. **182** . A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának a levele Torma Zsófiához. **184.** Torma Zsófia által magyarul fogalmazott cédula. **185.** Torma Zsófia által magyarul fogalmazott cédula gróf Franz von Thun–Hohenstein részére, a 14. Lovassági regiment nyugdíjas őrnagya részére, von Winsidchgrätz hercegnek a fenséges és magasztos Osztrák Ferencz Ferdinánd parancsnoksága alatt. **186.** Számítások áruk megvásárlásaira. **187.** Számítások áruk megvásárlásaira. **188.** Bibliai versek magyar nyelven. **190.** Levél magyar nyelven szerkesztve. **191.** Egy levél piszkozata a Brünn-i fejezethez (1898 május 12.). **192.** A Kolozsvári Királyi Ferencz József Társaság és az Erdélyi Múzeum Kiadói Társaság 1900 március 23.-ai Levele. **193.** A Szászváros-i Mihály/Mihaiu I. földbirtokos részvétlevele (1900 január 4.) **194.** Erdélyi Múzeum Kiadói Társaság 1899 december 6.-i levele (magyar nyelven megfogalmazva). **195.** Számla (magyar nyelven megfogalmazva) **196.** A Kolozsvári Ferencz József

Egyetem Könyvtárának a levele 1901 november 27. (magyar nyelven megfogalmazva) **197–216.** Névjegykártyák és meghívok /cédulák. **197.** Sofie von Torma. **198.** Franz Liszt. **199.** de Hadik–Barkóczy grófnő **200.** Paul Poutjatin herceg Szt. Pétervárról. **201.** Vajdahunyadi Dr. Büchler Mór, a Királyi Magyarország vasgyárának főorvosa. **202.** Stipek kapitány és felesége. **203.** Makray tulajdonos. **204.** Bertha Kornis, grófnő Brünn-ből. **205.** Kelta bronz ötvény modell, mely a déli határvidéken elterülő hegyekben volt megtalálva és Talkschiefer-ből volt megmunkálva. **206.** Poutjatin Pál herceg és hercegnő. **207.** Torma Zsófia. **208.** Móczár Gyula, D.D.S. **209.** de Torma–Makray úrhölgy (özvegy). **210.** Eszterházy János. **211.** Paul Arsenievitch Poutjatin herceg. **212.** Rupertushof (épület fényképe). **213.** Torma Zsófia (fényképe). **214.** Torma Zsófia (fényképe). **215.** Carla Stipek–Pehm. **216.** Torma Zsófia.

2-es számú Dosszié/1860–1899 (Dosar nr. 2/1860–1899/ File no. 2/1860–1899.)

Családi levelezések, dokumentumok, és a kiadásokra és a bevételekre vonatkozó jegyzetei Torma Zsófiának, aki tagja a Hunyad megyei Történelem és Régészeti Társaságnak. (Family correspondence, documents and expence and income notes of Z. von Torma, member of The Historical and Archaeological Society of the Hunedoara county / Corespondență familială, acte și însemnări de cheltuieli și venituri ale Z. von Torma, membră a Societății de Istorie și Arheologie a Comitatului Hunedoara)

1–2. Torma Luiz levele (1860 október 20). 3. Torma Luiz levele (1861 január 23). 4–8. Torma Zsófia levele (1868 július 2.). 9–10. Levél Torma László (?) részére (1870 október 9.). 11–12. Levél Torma (?) László részére (1870 december 14.). 13. Levél Torma (?) László részére (1871 március 7.). 14. Dokumentum magyar nyelven szerkesztve. 15–16. Dokumentum magyar nyelven szerkesztve. 17–18. Levél Torma (?) László részére (1887 május 23.). 19–20. Levél Torma Luiz részére (1872 március 2.).

Következnek dátum nélküli levélrészletek, konkrét címzett nélkül, magyar nyelven.

3-as számú Dosszié/1880–1899 (Dosar nr. 2/1880–1899/ File no. 2/1880–1899.)

Régészeti jegyzetek, kutatások és történelmi, régészeti és természettudományi tanulmányok.

(Archaeological notes, research and studies of history, archaeology and natural sciences / Note arheologice, cercetări și studii de istorie, arheologie și științe naturale)

1–2. Mitológiára vonatkozó megjegyzések (német nyelven szerkesztett szöveg). 3. Családfa elágazások (eredet) és a Magyar királyok listálya (a XVI századik, kezdve Álmossal, Árpád apjával). 4–5. Héber írás kiejtési magyarázattal. 6–7. Glaciális periódok és a faunájuk. 8–11. Magyar nyelven szerkesztett dokumentum. 12. Magyar nyelven szerkesztett dokumentum. 13–16. Ovidiusi átkok (fordítás latin nyelvből). 17–18. Magyar nyelven szerkesztett dokumentum. 21–

26. Magyar nyelven szerkesztett dokumentumok (Jegyzetek a Tordosi felfedezésről). 27–28. Magyar nyelven szerkesztett dokumentumok (Jegyzetek a Tordosi felfedezésről). 29–36. Nyelvészeti és történelmi jegyzetek a különböző balkáni népcsoport eredetéről. 37–94. Magyar és német nyelven megfogalmazott jegyzetek a Tordosi felfedezésről. 95. A Pongrác család családfája. 96–210. Napirend (Agendă) régészeti jegyzetekkel (magyar nyelven szerkesztve). 211–274. Könyv régészeti jegyzetekkel (magyar nyelven szerkesztve). 275–304. Könyv régészeti jegyzetekkel (magyar nyelven szerkesztve).

Különböző információk olvashatók úgy Torma Zsófiáról, mint arról a korról, amiben élt magyar/román/német nyelven:

Bibliográfia (Bibliografie): <http://arheologie.ulbsibiu.ro/publicatii/carti/ch/literatura.htm>

Maros völgyi települések Tordos – Lunca/ Asezari pe valea muresului Turdas – Lunca:

<http://arheologie.ulbsibiu.ro/publicatii/carti/cpvm/introducere.htm>

Maros völgyi települések Tordos – Lunca, II fejezet / Asezari pe valea muresului Turdas – Lunca, capitolul II:

<http://arheologie.ulbsibiu.ro/publicatii/carti/cpvm/capitolul%202.htm>

Archaeological repertory of Romania, Archive Of The 'Vasile Parvan' Institute Of Archaeology - Site Location Index:

<http://www.cimec.ro/scripts/arh/rar-index/sel.asp>
nr=29&Lang=EN&NrSel=0&IDRap=3081

The Blooming stage: Contribution from the Late Neolithic cultures:

http://www.brukenthalmuseum.ro/pdf/Biblioteca_Brukenthal/XXXIII/22%20overview%20Blossoming%20A.pdf

Prähistorische bronzefunde: http://books.google.se/booksid=CujvobdvDEsC&pg=PA169&lpg=PA169&dq=Muzeul,+aiud,+torma&source=bl&ots=LYi1I3j0c&sig=pvV1LTIfGqWS8S3MTrUX_NcTpeg&hl=en&sa=X&ei=c2KFUMfIkC_S4QTo pYHgCA&ved=0CEEQ6AEwBTgU#v=onepage&q&f=false

Torma Károly adományáról is lehet itt olvasni:

Bibliografia lucrarilor stiintifice ale membrilor Institutului de Istorie din Cluj:

http://www.history-cluj.ro/Istorie/Ro/Bibliografia_stiintifica.htm

Așezările rurale din Dacia romană intracarpatică:

<http://arheologie.ulbsibiu.ro/publicatii/bibliotheca/popa/repertoriu%20c.htm>

Hogyan állíthatunk méltó emléket az első magyar régésznek?

Miért fontos Torma Zsófia munkássága?

A régésznek elsőnek tárta fel az új kőkori TORDOSI kultúrát, mely őskori lelőhelyet, húsz éves, folyamatos kitarással vizsgált.

Neki tulajdonítható az első európai írásbeliség megjelenésére vonatkozó felfedezés, azáltal, hogy 6-7000 éves írásjegyes cserépedényeket tanulmányozott.

Zsófia már 1879-ben kimutatta, hogy kapcsolat van a tordosi jelek és az asszír – babilóniai írásbeliség között.

Abban az időben, a leleteiben szereplő rovásjegyekre hívta fel a figyelmet, rávilágítva az ősi székely-magyar rovás jegyeire (például az „á, zs, t és c” betűkre).

Régészeti leletei alapján hasonlóságokat állapított meg a Kárpát-medence és Mezőpötömia korai kultúrái között.

Erkölcsi kötelességünk megőrizni az utókor számára Torma Zsófia tudományos munkásságának eredményeit, szellemi hagyatékát, műveit, leveleit, publikációit, jegyzeteit és nem utolsósorban a hajdani gazdag gyűjteményét.

A tordosi leletek több ezer darabra (10 387) gyarapodtak. Zsófia tordosi régészeti gyűjteményét egész Európa elismerte és értékelte. Gyűjteménye és kézíratai többek között a Kolozsvári Erdélyi Történelmi Múzeumban (Muzeul de istorie a Transilvaniei din Cluj)²⁴, valamint az enyedi (Aiud; inv. 1151-1275,3313-3325)²⁴, a dévai (levéltár, lásd az Anexa 119)²⁴, az Aradi (1910-ből Roska Márton ásatásainak részei)²⁴, a budapesti, a berlini levéltárakban is megtalálhatóak.

Az ásatások során feltárt leletek sorsáról a korabeli sajtóban is olvashatunk:

Vasárnapi Újság (1899 december 3, 49-ik szám): „*Kiadványai, ismeretese a művelt nemzetek tudósainak körében. Fő büszkeségét, múzeumát, melynek minden egyes tárgyát saját maga gyűjtötte, vagy ásta ki, sok bel- és külföldi szakember tekintette meg s méltányolta ismételve; némelyek messze földről is csak e gyűjtemény megtekintése végett utaztak Szászvárosra.*”⁷

„A Torma Zsófia gyűjtemény közvetlen sorsa,” Erdélyi Múzeum, 1900, Kolozsvár:

„*Dr. Torma Zsófia elhalálása folytán szükségessé vált, hogy régiséggyűjteménye, mely az Erdélyi Múzeum-Egylet által már korábban megvétetett, az érem és régiségtár számára átvétessék. Ezen átvétel helyiséghiány folytán tisztán csak arra szorítkozott, hogy a gyűjtemény Szászvároson ládába csomagoltatván, Kolozsvárra szállíttatott, a hol az egyetem által e célra kibérelt helyiségben felbonthatlanul őrzetik.*”⁷

„*Régészeti tárunk, a dr. Torma Zsófia elhunyt következtében elhozattatván ősrégészeti gyűjteményünk, mely az ő gondozása alatt volt, nagyon gyarapodott. Az elhunyt emlékének, kit nem csak a magyar tudományos világ gyászolt, a közönség részvétele, egy napot fogunk szentelni; különben emlékét az Egyletben őrzi elévülhetetlenül: alkotása.*”²⁵

„*Az é végén, november 14-én érkezett a gyászír dr. Torma Zsófia haláláról, Szászvárosról, a kinek nagybecsű praehistorikus régiség gyűjteményét egyesületünk már 1891-ben megszerezte s most halála után hozatta haza. Temetésén egyesületünk is képviseltette magát s kegyeletes emlékét megőrizzük szívünkben s tudomány-szeretetét hirdetni fogja gazdag gyűjteménye a késő utódok előtt is. Halálával a gyűjteménye vételára fejében élvezett 800 frt vitalitium felszabadulván, az most már az egylet egyéb szükségleteire fordítható*”²⁵

„A Torma Zsófia könyvtár közvetlen sorsa,” Erdélyi Múzeum, 1903, Kolozsvár:

„*Makray László Felpetesről (Hunyadv.) néhai Torma Zsófia könyvtárának egy részét ajándékozta az E. M. E. könyvtárának és pedig 177 művet 238 kötetben, in. e. 227 korona értékben. Az adományozó alapító tagga választott.*”²⁶

„Minden nemes, Erdélyben a magyar tudományos életet támogató, felvirágoztatni kívánó kezdeményezésnek feltétlen híve volt. Amikor 1857-ben gróf Mikó Imre – Erdély Széchenyije – felszólalt az Erdélyi Múzeum alapítása ügyében, Torma Károly volt egyike az elsőnek, aki 500 forintnyi alapítvánnyal beállott a Múzeum-egylet örökös igazgató tagjai közé. Mint ilyen különös pártfogója volt a múzeum régiség és éremtárának, amelyet mondhatni az ő gyűjtései alapoztak meg. A Múzeumegylet végül is 1859-ben alakult meg. Eredeti alapszabálya kimondta, hogy „az egyesület a múzeumi gyűjtésre, a gyűjtött tárgyak megőrzésére, az anyag feldolgozására és általában a tudományok magyar nyelven való művelésére alakult. Alapításakor a múzeum anyaga 15 439 könyvből, 1083 oklevélből, 128 arany, 2841 ezüst, 1738 bronzéremből, valamint 10 092 darab régészeti tárgyból, természeti ritkaságból, ásványból, kőületből, állatból és növényből állott. Érzékelhetjük tehát, milyen számottevő volt a Torma testvérek adománya.”²⁷

Az Erdélyi Múzeum- Egyesület/Egylet,

1950-ben erőszakos államosítása után Torma Zsófia gyűjteményei különféle állami intézményekhez kerültek. Az Érem- és Régiségtár a Középkori és Kora Újkori Kötéssel együtt a kolozsvári Történelmi Múzeumhoz kerültek, amit *jelenleg Erdély Nemzeti Történelmi Múzeumának (Muzeul National al Istoriei Transilvaniei, MNIT)* hívnak. Az itt őrzött anyagokból 2009-ben kiállítást is szerveztek. Nagy a valószínűsége, hogy itt találhatóak Torma Zsófia fennmaradt munkái, így feljegyzései és kéziratban ránk maradt írásai.

Az Erdélyi Múzeum- Egyesület saját levéltára (mely a vásárlás okiratait is őrzi) 1950 után az állami levéltár kolozsvári fiókjához került (jelenleg: Román Nemzeti Levéltári Igazgatóság Kolozs Megyei Fiókja - Directia Judeteana Cluj a Arhivelor Nationale), az anyag 2008 óta kutatható.

Az *Erdélyi Múzeum folyóiratban* megjelent Torma Zsófia munkákat olvasni lehet on-line formában is. (A folyóiratot az *Erdélyi Múzeum-Egyesület/Egylet* digitalizáltatta):

<http://eda.emc.ro/browse?value=Torma%2C+Zs%C3%B3fia&type=author>. Roska Márton részletesen bemutatta a *Torma Zsófia gyűjteményt* az 1941-es tanulmányában. Online formában az anyag itt olvasható:

http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf1079.pdf, **<http://tormazsofia.ro/rola.html>**

Az *Erdélyi Múzeum- Egyesület/Egylet* tárainak történetét a *2009-es jubileum* kapcsán kiadott kötet örökíti meg, bár a Vincze Zoltán történész által összeállított Érem- és Régiségtár fejezet csak szűken tért ki a nagy *fontosságú Torma Zsófia gyűjteményre*.

A 2009-es Torma Zsófia emlékkiállításon²⁸, a kiállítás kurátora, **Dr. Mihai Rotea** történész megemlítette, hogy Torma Zsófia hagyatéka a kolozsvári székhelyű *Erdély Történelmi Múzeumában* (Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei /MNIT) található (címe: Bástya / Daicovicu u. 2. sz).

Dr. Mihai Rotea:²⁸

„(Torma Zsófia) neolitikus lakásokat fedezett fel Tordán és több kerámia tárgyat, szerszámokat, vallásos kegytárgy és ékszer darabokat talált,“ jelentette ki Michael Rotea történész. Torma tevékenységének legnagyobb részét Szászvároson fejtette ki, ahol régészeti és néprajzi múzeumot hozott létre.”²⁸

„Torma Zsófia anyagait és jegyzeteit az MNIT őrizte meg. Kézirati gyűjteményét a kolozsvári múzeumnak adományozta és alapítója azáltal, hogy gyűjteménye az intézet legfontosabb gyűjteményének egyike, mi több Kolozsváron végezte tanulmányait és ott kapta az egyetemi kinevezéseit is.”²⁸

Az Erdélyi Digitális Adattár az Erdélyi Múzeum- Egyesület által 2011. júniusában indított digitális könyvtára. Az 1950-es erőszakos államosítás után az **Egyesület 1990-ben újraindult**. Így jelenleg az egykori gyűjteményeinek digitalizálásával és internetes megjelenítésével foglalkozik.

A kolozsvári Egyetemi Könyvtár gyűjteményében a katalógus szerint többek között az alábbi dokumentumok is megtalálhatóak:

Hunyad-megye neolithi (kőkorszakbeli) leletei (1879)

Hunyad vármegye Neolith (kőkorszakbeli) telepei

az 1880-ban megjelent Nádori-barlangcsoportban végzett ásatásának ismertetése az 1894-es *„Etnographische Analogien”*

Torma Zsófia tiszteletbeli bölcsészdoktori kinevezése, nagy valószínűséggel a Kolozsvári Egyetem levéltárban, a Román Nemzeti Levéltári Igazgatóság Kolozs Megyei Fiókjánál őrzött iratcsomókban található. Felkutatására, az Egyetemi évkönyvek is sok segítséget nyújthatnak.

A Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Társulat ilyen formában ma már nem létezik, ellenben a Társulat által 1880-ban létrehozott Dévai Múzeum ma, mint a Dák és Római Civilizáció Múzeuma működik.

E különösen nagy jelentőségű hagyatékkal szemben, legnagyobb tiszteletünket, ennek megmentése, illetve rendezése révén róhatjuk le. (Régészeti gyűjteményének 10 387 darabját az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtára vásárolta meg miután 1891-ben ötezer forintért és 800 forint életjáradékért Zsófia megvált tőle).

A publikált munkája mellett, a kutatási eredményei abban is megnyilvánultak, hogy egy lenyűgöző gyűjtemény hozott létre, amely magában foglalta nemcsak neolitikus anyagot, hanem paleolitikusat, bronzkorit, Hallstatt valamint dák, római és szláv (slav) tárgyakat is. A gyűjtemény egész Európában el volt ismervé és meg volt becsülve, és jelenleg úgy a kéziratok mint a gazdag levelezése meg van őrizve az Erdélyi Történelmi Múzeumban Kolozsváron (Muzeul de Istorie al Transilvaniei din Cluj).²⁹

Feltétlenül szükség volna egy **emlékház** felállítására, amelyben a megőrzés céljából, összegyűjtésre kerülne úgy Zsófia, mint testvére Károly, valamint édesapjuk összes megmaradt tanulmánya, könyve, írásai, jegyzetei és minden velük kapcsolatos tárgy. E leendő épület úgy múzeumi, mint nyitott ház szerepét töltené be. E gazdag gyűjtemény így segítené a kutatók munkáját is. Ennek kivitelezésére, a Zsófia hagyatékának törvényes megmentésére, ajánlatos volna egy ALAPITVÁNY létrehozása.

Torma-udvarház, Csicsókeresztúr, régen és ma³⁰

Torma Károly csicsókeresztúri udvarházát a hozzá tartozó birtokokkal együtt 1877-ben a naszódi iskolaalapnak adta el³⁰.

A képek alapján a kastély üresen áll.

Az ALAPÍTVÁNYNAK fel kéne hívnia a tudós társaság figyelmét Torma Zsófia úttörő tevékenységére, kutatási helyszíneire, leleteire és tanulmányainak jelentőségére, amelyről a nemzetközi tudományos konferenciákon tartott előadásai, publikált tanulmányai, gyűjteménye és híres tudósokkal folytatott levelezése tanúskodik. Becsületbeli dolog volna Zsófia nagy álmának, a „*Dácia a római foglalás előtt*” című főalkotásának a kiadása. Zsófia hivatkozásai alapján e nagy munkája fontos megállapításokat és kétezer ábrát tartalmaz, amit először restaurálni kellene, mivelhogy 1961-ben N. Vlassa az akkori Kolozsvári Történelmi Múzeum régésze azt nyilatkozta, hogy minőségileg kiadatlan állapotban voltak. E fontos munkát Zsófia nyolc évig kérvényezte a Magyar Tudományos Akadémiánál mindhiába.

Ebben a házban lakott Torma Zsófi a Szászvárosban (Friedrich Klára felvétele)

A már kiállított szemléltető rajzokon is be lehet azonosítani néhányat a Zsófia gyűjteményében szereplő tárgyakból, s ez által fel lehetne tüntetni például a régésző nehéz fizikai munkával összegyűjtött leletein Torma Zsófia nevét.

Fel szeretnénk hívni a figyelmet az akkori Tudományos Akadémia által elkövetett hibákra is, akik akkor nem merték és ma sem merik vállalni Zsófia haladó nézeteit.

Szászvárosban, Zsófia egykori lakóházán egy ideig emléktábla jelezte hajdani híres tulajdonosát. A ház felújítása után a mostani román tulajdonos nem járult hozzá a tábla visszahelyezéséhez³¹.

Igy táblaavatás helyett Zsófia hívei 2012. április 28-án a dévai Téglás Gábor Iskolában, másnap pedig a szászvárosi református templomban emlékeztek meg a magyar régészet kiválóságáról³¹.

Vagyis, 2012. április 29.-én Szászvárosban egy előadást tartottak a régésző 180 éves születési évfordulója alkalmából a helybéli református templom tanácstermében és Torma Zsófia egykori házában. Az előadás témája: *Torma Zsófia élete és munkássága* valamint *emléktábla* avatása volt³².

Forrásanyag

20. **Hermann Antal:** *Torma Zsófiáról*, A Hunyad megyei Történeti és Régészeti Társulat évkönyve, 1901, Déva
21. **Torma Zsófia:** *A római uralom előtti Dácziának planeta cultusáról*, Erdélyi Múzeum, 4 szám 73-7 oldal, Erdélyi Múzeum Egyesület Kiadó, 1887, Kolozsvár
22. **Torma Zsófia (Kuun Géza, Téglás Gábor):** *A tordosi őstelep ü Hunyad vármegye földjének története az őskortól a honfoglalásig*, Hunyad vármegye Története. I. kötet, 23-33 oldal, Athenaeum Kiadó, 1902, Budapest, 1879, Kolozsvár
23. **Torma Zsófia:** *A nádori barlangsoportozat*, Erdélyi Múzeum, 6 szám 153-171 oldal, 7 szám 206-209 oldal, Erdélyi Múzeum Egyesület Kiadó, 1880, Kolozsvár
25. **Sabin Adrian Luca:** *Așezări Neolitice pe valea Mureșului (II) Noi cercetări la Turdaș – Luncă (Neolithic Settlements in the valley of the Mureș (II) New archaeological research at Turdaș-Luncă, I. The 1992–1995 Campaigns.)*, Bibliotheca Musei Apulensis XVII, ISBN 973-590-514, Editura Economică, 2001, <http://arheologie.ulbsibiu.ro/publicatii/carti/cpvm/anexa1.htm>
25. **A Torma Zsófia gyűjtemény közvetlen sorsa**, Erdélyi Múzeum, 17 szám, Erdélyi Múzeum Egyesület Kiadó, 1900, Kolozsvár
26. **A Torma Zsófia könyvtár közvetlen sorsa**, Erdélyi Múzeum, 5 szám, 282 oldal, Erdélyi Múzeum Egyesület Kiadó, 1903, Kolozsvár
27. **Bálintné Kovács Júlia:** *Torma Károly régész, akadémikus*, Erdélyi Örmény gyökerek (füzetek), XIII évfolyam, 149-150 oldal, 2009, Budapest
28. **Prima femeie arheolog s-a școlit la Cluj**, [http://ziuadecj.realitatea.net/](http://ziuadecj.realitatea.net/eveniment/prima-femeie-arheolog-s-a-scolit-la-cluj--24206.html)eveniment/prima-femeie-arheolog-s-a-scolit-la-cluj--24206.html
29. **Diana Sztancs, Lucica Păcurar:** *Zsofia von Torma (1832-1899)*, (Buletinul Cercului de Istorie Veche și Arheologie), <http://web.ulbsibiu.ro/silviu.purece/cerc/publicatii/buletin%201.pdf>
30. **Torma-udvarház, Csicsókeresztúr**, <http://lexikon.adatbank.transindex.ro/muemlek.php?id=392>
31. **Friedrich Klára tanulmánya alapján, 180 éve született Torma Zsófia, az első magyar régész**, <http://budahazijudit.hu/mult/magyar-mult/796-180-eve-szuletet-torma-zsofia-az-els-magyar-regesz>
32. **Hunyad Megyei Magyar Napok:** http://www.rmdszhunad.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=171%3Aiii-hunyad-megyei-magyar-napok-program&catid=1%3Afriss-hirek&lang=hu

Skandináviában nagy hagyománya és tisztelete van a rovásírásnak. Nagy örömkre szolgál, hogy Dr. Torma Zsófiát ilyen megvilágításban is tárgyalja Friedrich Klára, a rovásírás nagy szakértője.

Torma Zsófia, egy asszony a magyar régészet szolgálatában

Friedrich Klára - Torma Zsófia, egy asszony a magyar régészet szolgálatában. Erdélyi Örmény gyökerek (füzetek), XIII évfolyam, 149-150 oldal, 2009, Budapest.

Torma Zsófiának, a világ legelső régésznőjének életét, munkásságát nem időrendi sorrendben, hanem az alábbi tárgykörök szerint szeretném bemutatni:

1. Ahogy elkezdődött
2. Család és hazaszeretete
3. Tudományos munkásságának főbb állomásai
4. Nőrégész – régésznő
5. Szakirodalmi tájékozottsága
6. Kutatói alapossága és módszere
7. Tudományos levelezése
8. Östörténeti felfogása
9. Díszítések, mesterjegyek vagy írásjelek?
10. Elismerése, méltatói
11. Mellőzése
12. Meghamisítása
13. Összegzés
14. Feladataink
15. Új életrajzi adat
16. Szakirodalom

1. Ahogy elkezdődött

A régész-történész apa, Torma József gyermekei közül Károly és Zsófia szívesen játszottak az ásatásokból előkerült leletekkel, cserépdarabokkal, amelyek gyakran gyermekszobájuk padlóját is elborították. Zsófia 13 éves volt, amikor Rómer Flóris bencés szerzetes (1815-1889) a magyar régészet és műemlékvédelem megalapítója meglátogatta Torma Józsefet Csicsókeresztúron, ekkor még az ő ásatásai iránt érdeklődve. Tíz évvel később azonban már azt a nevezetes földtani és őslénytani gyűjteményt csodálja meg Szászvárosban, amelyet Zsófia sokszor napokig tartó fárasztó utakon szedett össze, s amelyből múzeumok, paleontológiai társaságok is kértek tőle anyagot.

2. Család és hazaszeretete

Édesapja nem „csak” régész, hanem Belső-Szolnok vármegye 1848-as követe, országgyűlési képviselő. Nővérenek férje Makray László az 1848/49-es szabadságharcban honvéd alezredes Bem József seregében. Bátyja, Károly 18 éves korában szintén csatlakozott Bem tábornokhoz és a zsigódi fegyverletételig vitézül harcolt. Zsófia szülei halála után nővérehez költözött Hunyad megyébe, akinek gyermekeit szeretettel, türelemmel taníttatta. Egyiküket örökbe is fogadta és az ő kislányával is nagy kedvvel és vidámsággal foglalkozott.

Felismerte hazájának rendkívüli fontosságát régészeti, néprajzi, őslénytani, kőzet

és ásványtani szempontból s ezt a világ elé akarta tárni. Honleányi kötelességének érezte a pusztuló leletek gyűjtését, mentését, s ezért feláldozta magánéletét. „... az ifjúság röpké ábrándképei helyett komolyabb törekvések népesítik be akaratlanul is lelke világát, s minden iránt lobbanékony érdeklődéssel viseltetett a mit a hazai föld természeti ritkasága, vagy régiség alakjában eléje tárt.” - írja róla tanítványa és tisztelője Téglás Gábor, dévai geológus és régész.

Későbbi összehasonlításaiban hangsúlyozza a magyar jellegzetességeket, többek között a tulipánt, székelykaput, Attila turul - karuly madarát, a szászvárosi asszonyok által az ágyneműre hímzett életfát... Külföldi előadásainak költségeit maga állja és célja a hazai tudomány jó hírnevének öregbítése.

3. Tudományos munkásságának főbb állomásai

1875-ben kezd ásatni Tordos őstelepén, amelyre Vén András ottani református tanító hívja fel figyelmét, s ahol addig csak két iskolaigazgató gyűjtött néhány leletet a Maros partjáról.

1876-ban részt vesz közel száz leletével a 9. Nemzetközi Ősrégészeti Kongresszuson Budapesten.

1877-ben a Szebeni Honismertető Egylet tiszteletbeli tagjává választja.

1879-ben megjelenik első régészeti munkája, a „Hunyadvármegye Neolith (Kőkorszakbeli) telepei”.

1880-ban megjelenik a Nándori barlangsoportozatban végzett ásatásának ismertetése.

1880-ban Berlinbe hívják a Német Antropológusok nagygyűlésére, ahol Schliemann trójai leleteiből is kiállítanak.

1882-ben Németország múzeumait tanulmányozza, Maina-Frankfurtban részt vesz a német antropológusok XIII. Nagygyűlésén, ugyanebben az évben Bécs, Budapest, Kolozsvár, Nagyenyed őskori gyűjteményeit is végiglátogatja.

1884-ben Torinóból megérkezik Kossuth Lajos első tisztelgő levele.

1889-ben, a német antropológusok bécsi kongresszusa nagy kudarc számára, hiszen még tízen sem ültek a székeken, akik rendelkeztek volna megfelelő előismerettel, hogy néprajzi összehasonlásait megértse.

1894-ben Jénában németül jelenik meg az „Ethnographische Analogien”, azaz Néprajzi összehasonlítások című munkája, amelyről többnyire elismerő nyilatkozatok látnak napvilágot.

1899-ben, május 24-én, halála előtt fél évvel a Kolozsvári Egyetem tiszteletbeli bölcsészdoktorrá nevezi ki.

4. Nőrégész-régésznő

Ha azt halljuk, hogy a világ legelső nő régésze, régésznője, a tudós iránti tiszteleten túl, kíváncsiak vagyunk, hogy milyen volt ő? Torma Zsófia, okos, szép, nemesi származású, gazdag hölgy volt, akinek 25 férfi kérte meg a kezét, ő azonban nem egyetlen személynek, hanem a magyar tudománynak adta. Nem mintha magát embertársai fölé emelte volna, hiszen végtelenül szerény volt, mint ahogy azt az „Ethnographische Analogien” zárszava bizonyítja: *...minden dicsvágyat és feltűnéskeltést kerülve gyűjteményem jelentőségének fontos voltát egyedül abban látom, hogy leleteimet a Maros hullámai elől biztonságba helyeztem, miután más megfelelő gyűjtőre nem akadtak. Tettem ezt annak ellenére is, hogy az elfogultság*

és sokoldalú kellemetlenkedés sokak részéről ellenem megnyilvánult és még ma is folytatódik.”

Említett tulajdonságai ellenére nem nőtársainak féltékenysége keserítette meg életét. Írásaiban említi a Szebeni Honismeret Egylet hölgytagjainak magasztaló dicséretét. Heinrich Schliemann második feleségével, a szintén régészkedő Sophie -val, Johannes Ranke német antropológus feleségével, Annával igen jó volt a kapcsolata. Gazdaságát, háztartását bizonyára gondosan vezette és irányította, hiszen fennmaradtak Anna Rankénak, a német antropológusfeleségnek levelei, amelyekben lelkendezve köszöni meg a Szászvárosból Münchenbe ládászámra küldött, gondosan csomagolt, gyönyörű gyümölcsöket.

A 9. Nemzetközi Ősrégészeti Tanácskozáson, 1876-ban egyetlen nő volt az előadók között. A vicclapok kezdetben gúnyolták a „bogarászó kisasszonyt”, „*mígnem apránként hozzászokott a közönség ahhoz, hogy benne a regények nevetéséges <kék harisnyás> figurája helyett a valódi tanultságnak nálunk ugyan kivételes, de hála Istennek azért már itt is örvendetesen sokasodó mintaképét tisztelje és respektálja*”. (Téglás Gábor tanítvány, régész)

Kifejezetten asszonytársai számára írt cikket 1896-ban, A Szolnok-dobokamegyei nők ezredévi emléklapjába „Hazánk népe ősmythosának maradványai” címmel.

Híres volt jótékonyágáról, ismét Téglás Gábort idézem: „... a közjóra irányuló szívnemesség és könyörületesség, a régi magyar nemzeti udvarházak hölgyeinek napjainkban fájdalom már gyérülni kezdő erénye Torma Zsófiában a szó legnemesebb értelmében megismerésítőjét bírta. Az árvák, az üldözöttek, a segélyre szorultak készséges pártfogójaként mindenkinek szolgálatára állott, s Szászváros-on, hol amnyi család áldhatja ritka szívjóságát, már ebbeli ténykedései is biztosíthatnák neve fennmaradását.,,

Az ásató, terepen dolgozó régésznek egy kubikus erejével és egy sebészorvos finom kezével kell rendelkeznie. Torma Zsófia kezdetben állta versenyt a férfiakkal. Az itthoni mellőzések, írásainak sorozatos visszautasítása, leleteinek lekiicsinylése éppen azok részéről, akiket kezdetben legjobban tisztelt, (Hampel József, Pulszky Ferenc, Hunfalvy Pál) a lelkén keresztül törték meg erejét. 1881-ben odáig jut, hogy arra kéri Haynald Lajos bíboros érseket (1816-1891), hogy szerezze meg számára Rudolf trónörökös felesége, Stefánia belga királylány mellett a magyar társalkodónő tisztét. Bár bizonyosan ott is hazája érdemeire hívta volna fel a figyelmet, jó hogy e kiugrási kísérlete nem sikerült, hiszen ezen időszak után következtek legfontosabb felfedezései, többek között az, hogy nem a dákok, hanem egy 3000 évvel korábbi turáni népesség Trójához és Mezopotámiához (ahogy akkor nevezték, Babylonhoz) kapcsolható hagyatékát mentette meg a pusztulástól. Több helyen olvastam, hogy Torma Zsófia az eredményeit „zseniális női intuíciónak” köszönheti, mintha ezzel el lehetne leplezni azt a tényt, hogy egyszerűen okosabb és szorgalmasabb volt szaktársainál, akiket pontosan harminc évvel előzött meg. Hiszen az ő 1875-ben kezdett tordosi ásatásait csak 1905-ben követte a hasonlóan újkőkori, de írásbeli anyagában szegényesebb Vincsa telep felfedezése Nándorfehérvár mellett.

A régésznő szorgalmának gyümölcsét, 10 387 darabból álló gyűjteményét az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtára vásárolta meg. Mivel nagy vagyó-

nát kutatásaira és jótékonyásra áldozta, így idősebb korában gyűjteményének már nem tudott új helyet biztosítani, ezért 1891-ben ötezer forintért és 800 forint életjáradékért megvált tőle. Darabszámra több lenne régészeti hagyatéka, de sokan kértek tőle anyagot és ő szívesen küldött, bármilyen fáradtságosan jutott is hozzá. Egy részlet Francis Haverfield oxfordi régész, történész leveléből: „*Alig merem kérdezni, de mint Ön is tudja, a régészek nagyon szemérmetlenek, hogy kölcsön adhatna-e nekem néhányat ezekből a kincsekből? Szeretném, ha gyűjteményem mellé még volna három bálványom, három csigolyám és az a különös négy oldalas tárgy...*”

Zsófia küldött anyagot, gondosan csomagolva mindenkinek boldogan. Az oxfordi régész úr pedig soha nem hívta meg Oxfordba előadást tartani, mások kihagyták a szakirodalomból, az általa mélyen tisztelt és népszerűsített Heinrich Schliemann pedig sűrű teendőire hivatkozva elutasította, hogy előszót írjon könyvéhez (1882). Hogy azért történt-e ez, mert nő volt és az irányadó férfi tudósoknak kényelmetlen lett volna a hivatkozás, vagy azért, mert adakozó, segítőkész jellem volt, erről több mint 130 év távolából nehéz bizonyosat mondani...

5. Szakirodalmi tájékozottsága

Mind a hazai, mind a külföldi szakirodalomban rendkívül tájékozott és naprakész volt, pedig akkoriban nem lehetett számítógépet bekapcsolni és rákattanni a keresőre.

Magyar, német, francia, angol, görög, latin szerzők műveivel támasztja alá megállapításait és összehasonlításait. Éppúgy ismeri Strabont és Berossost, mint Lukácsy Kristóf örmény források alapján írt „A magyarok őselei” című művét, Huszka József frissen megjelent tanulmányát a turáni díszítőművészetről, vagy Bánó Jenő írását a mexikói indiánok és a magyarok hasonló szokásairól. Tanulmányozza a különböző népek mítoszait és szokásait, az öltözködéstől a táncig.

6. Kutatói alapossága és módszere

Kutatói alaposságára már szakirodalmi tájékozottságából is következtethetünk. Leleteit szaktudósoknak is elküldte tanulmányozásra, pl. a fémtárgyakat Otto Helmnek Danzigba, kémiai vizsgálatra, vagy a megkövesedett levél lenyomatokat Dr. Kurtznak Berlinbe.

Ez az alaposság vezetett oda, hogy a világon először alkalmazta a társtudományok bevonását a régészeti munkába, antropológusok, őslénykutatók, vegyészek, nyelvészek, botanikusok, történészek, néprajzkutatók, geológusok, mineralógusok (ásványtanászok), orientalisták (keletkutatók), művészettörténészek, numizmatikusok (éremtanászok) műveit használta fel, vagy leleteket küldött tanulmányozásra.

Ezzel kapcsolatot teremtett az egyes szakterületek között, lehetőség nyílt a műveltségek eredetének tisztázására. Ez a módszer vezetett oda, hogy megállapítható: a tordosi, a trójai, és a legkorábbi sumer műveltség közös forrásból táplálkozott. Az „Ethnographische Analogien” című művében vallási, csillagászati, embertani, írásbeli, nyelvészeti, díszítőművészeti, sőt még táncművészeti összehasonlításokat is találunk.

7. Tudományos levelezése

A komplex, sokoldalú és összehasonlító módszer mellett a szaktársakkal való levelezést is kutatói, tudományos szintre emelte. Ehhez legalább három nyelv ismerete és a régészet tudományához kapcsolódó nemzetközi szakszókincs ismeretére volt szükség. Levelezőtársa volt a már említettekén kívül John Lubbock (1834-1913) angol tudós, aki nemesi nevét lorddá avatásakor a Stonhenge-hez hasonló kőkör helyszínéről, Avebury-ről választotta és a Prehistoric Times című könyvében a Campagnai baltatokot, a magyarsághoz kapcsolható rovásírásos emléket is bemutatja. Továbbá Archibald Sayce (1845-1933) angol nyelvész, sumerologus; Francis Lenormant (1837-1883) francia régész és sumerologus, aki a sumer és az ural-altaji nyelvek azonosságát állapította meg; Heinrich Schliemann (1822-1890), aki 1871-ben megtalálta Tróját (a törökországi Hisszarlik dombja alatt). És az, akinek levelei minden mellőzésért kárpótolták, a már 82 éves Kossuth Lajos (1802-1894), aki az ősrégészet iránt is érdeklődött.

8. Őstörténeti felfogása

Az alábbiak kivonatok, de nem szó szerinti idézetek a „Hazánk népe ősmýthosának” maradványai című írásából, 1896-ból. (Babylon= Mezopotámia, Sumer). Babilon ős népe, ékiratos feliratai szerint a turáni fajhoz tartozó sumerakkád nép volt, amelynek hitelvei, szertartásai, írásjegyei, szokásai még 6000 év múltán is visszatükröződnek árja népeink néprajzában, életében, szokásaiban. (Az „árja” kifejezést az általa turáni fennsíknak nevezett területről kiinduló szkíta-hun-avar-székely-magyar népességre használja.)

A sumer-akkádok szintén az altáji népcsaládhoz tartozó turáni faj voltak, innen olvadhatott a magyar nyelvbe több akkád féle elem. (Akkoriban még nem volt ismeretes, hogy az akkádok a sémi fajhoz tartoztak, s nem sajátjuk volt a nyelv és az írás, csupán átvették). A sumer-akkádok nyelvéről ezt írja: „Annyi bizonyos, hogy közelebb állnak a kelet-indiai dravidákhoz, mint a törökökhöz, vagy az un. finnugorokhoz”. Érdekesen egybeesik ez az Akadémia másik erdélyi üldözöttjének, Szentkatolnai Bálint Gábornak véleményével, aki a dravidát, a tamilok nyelvét, a magyar nyelv rokonának tartotta. Bár az irodalomban nem találtam nyomát, hogy e két lángeleme személyesen ismerte volna egymást, volt közös barátjuk : Hermann Antal (1851-1926) irodalomtörténész, etnográfus. Torma Zsófia szerint a székelyek olyan magyar törzsek, akik Attila hunjainak visszamaradt részeként, még Árpád magyarjainak bejövetele előtt Erdély keleti határhegyein telepedtek meg, s még ma is ott laknak. A magyarok a honfoglaláskor a Duna-Tisza közén már turáni eredetű, visszamaradt szkíta törzseket találtak, akik, mint rokon faj, beléjük olvadtak.

„Babylon planétáinak számából keletkezett hetes számunk előkelősége szerepelt őseinknél is, pl. nemzetünk hét törzse, hét vezére...Magyarország ősi címerének hét oroszlánja a hét vezér nemzetségét jelképezé...”

„ Ha azonban a leletek azonossága oly sokféle csoportos formában jelentkezik, mint az én gyűjteményemben látható kultikus kapcsolatoknál, ahol is a babilóniai hatások olyan szembeszökőek, minden kétséget kizárólag felismerhető az a tény, hogy a leletek készítői, alkotói teljes mértékben azonos eszmék hatására cselekedtek és hogy ezeknek a művészeknek, vagy mesterembereknek egymáshoztartozása, népeiknek faji azonossága, ezen az alapon tekintve nem

okozhat kételyt”.

Igen korai Kárpát-medencei jelenlétünkre utal az a megállapítása, hogy az utolsó jégkorszak végén élt összzarvast, amelynek agancsából egy faragott darabot a nándori barlangban megtalált, az erdélyi lakosság ismerte, így a szarvas alakját korszóira, ruháira, szőnyegeire „minden kulturális befolyástól” mentesen díszítésként használta.

9. Díszítések, mesterjegyek, vagy írásjelek?

Torma Zsófia határozottan kiállt amellett, hogy tordosi edénytöredékein, korongjain írásjelek, betűk találhatók. A külföldi tudósok, Lubbock kivételével nem ismerték a magyarok ősi írását, a rovásírást, így nem tudták megerősíteni ebben. Archibald Sayce angol nyelvész, orientalista, sumerológus ugyan elismeri, hogy némely ázsiai betű rokonságba hozható a tordosi leleteken lévőekkel, de a rovás Zs és T betűt ismétlődésük miatt díszítésnek véli. A hazai tudósok, köztük bátyja, Torma Károly régész is, legfeljebb névjeleknek, mesterjegyeknek hajlandó elfogadni a feliratokat. Ugyanis Hunfalvy Pál ellentmondást nem tűrően jelentette ki, hogy a magyaroknak a kereszténységre térítés előtt saját írásuk nem volt, a hunszékely rovásírást pedig néhány XVII. századi tudós szerkesztette.

Így Zsófia egyedül maradt a véleményével, mely szerint nagyszámú újkőkori agyagkorongján az ősi magyar rovásírás és számrovás is található, többek között azonosította az NY, ZS, T, C betűket. Forrai Sándor a kb. 150 hozzáférhető rajzon, amely Fehérné Walter Annának köszönhető, azonosította még az A, B, C, D, F. G, J, P, SZ rovásjeleket. Makkay János régészprofesszor A tartariai leletek című nagyszerű könyvében közli az általa 1969-ben összeállított és Tordos jelcsoport-nak nevezett jelgyűjteményt.

Shan M. M. Winn amerikai kutató 1981-ben megjelent könyvében a Tordos-Vincsa műveltség jeleit gyűjtötte össze és több szempont szerint csoportosította. 320 tordosi tárgyról rajzolt le jeleket. Az előzőeken kívül itt megtaláltam még a CS, GY, I, vég K, közK, M, O, Ö, R, S, U, Ü, V, Z betűket, valamint a BL, IB, ID, JD, ISZ összerovásokat (ligaturákat), továbbá a BABA és SAS szavakat ötletesen összeróva. Így az E, LY, N, TY, kivételével a ma székely-magyarnak nevezett rovásírás 28 betűje felismerhető a tordosi, illetve az M a nándori leleten, ez szintén Zsófia gyűjtése. Bizonyosra vehető, hogy újabb, a rovásírásra összpontosító vizsgálatnál a hiányzó 4 betű is feltűnne a tárgyakon, amelyeken az 1, 2, 3, 4, 5, 10, 20, 50, 10 rovásszámjegyek is azonosíthatók.

Szakács Gábornak többször volt alkalma a napjainkban bosnyák területen lévő NAP piramis rovásbetűit tanulmányozni, így az egyező jelek alapján az a véleménye, hogy a Tordos-Vincsa műveltség sokkal délebbre terjeszkedett, mint azt eddig feltételezték.

10. Elismerése, méltatói

Elsősorban szűkebb hazája, Hunyad vármegye régészet, őstörténet iránt érdeklődő közössége. Rómer Flóris, (1815-1889) a magyar régészet megalapítója. Gróf Kuun Géza (1837-1905) régész, keletkutató, akadémikus, a főrendiház tagja. Téglás Gábor geológus, régész, dévai tanár (1848-1916). Ők ketten voltak Zsófia munkatársai a *Hunyad vármegye története* első kötetének írásában. Ipolyi Arnold püspök, a Magyar Mythológia szerzője, azt nyilatkozta Zsófia Hunyad vármegye

kőkorszaki telepei c. tanulmányáról(1879) „*Az ősrégészetről talpraesettebb munkát még nem olvastam.*” Rudolf Virchow (1821-1902) német antropológus, egyetemi tanár. Kossuth Lajos, Magyarország kormányzója (1802-1894) Gyulai Pál régész, író, a *Torma Zsófia levelesládájából* c. könyv szerkesztője (1972). Fehérné Walter Anna, aki az *Ethnographische analogien*-t lefordította és 1973-ban Jáki Gábor hozzáértő kiegészítésével Buenos Airesben kiadta. Érdy Miklós orvos, régész ,történész.(1974) Shan M.M. Winn, aki a tordosi jelrendszert feldolgozta és 1981-ben Amerikában megjelent könyvében régészőnket megemlítette. Mandics György matematikus, aki ezt írta(1987) „*Az európai neolitikum felfedezésének története 1875 áprilisában kezdődött, amikor Vén András Tordosi tanító egy tarisznya cseréppel kopogtatott be Torma Zsófia kisasszonyhoz....*” Makkay János régészprofesszor 1999-ben adta ki *Tanulmányok torma Zsófia emlékezetére* c. könyvét. Bobula Ida és Marton Veronika sumerológusok. Tulok Magdolna 1999 novemberében a Havi Magyar Fórumban halálának 100. évfordulóján emlékeztetett rá. Badiny Jós Ferenc lovagiasan megvédi Mahgar a magyar c. kötetében, mert Komoróczy Géza a sumer-magyar rokonság hivatásos gúnyolója, Zsófiát elavultnak nevezte.Méltatói közé tartozik még Kiss Irén és Tábori László , a 2007 májusában a Magyarok Házában rendezett Torma Zsófia Emlék Konferencia szervezői. Jómagam Szakács Gáborral együtt az utóbbi években kb. 400 rovásirásról szóló előadásunkon hívtuk fel a figyelmet jelentőségére és nagyméretű, fénymásolt arcképét Forrai Sándoréval együtt el szoktuk helyezni az előadótérben.

11. Mellőzése

Torma Zsófia kitartott azon megállapításai mellett, amelyeket ő a leletek ásátása, gyűjtése, tanulmányozása, a társtudományok általa becsült kutatóinak véleménye alapján tett. Így több, a ranglétra csúcsán álló szaktekintéllyel került ellentétbe, s ezek egyike nem csak a régészőnek , hanem az egész magyar őstörténet nemzetközi megítélésének máig ható kárt okozott. Amikor 1876-ban a budapesti ősrégészeti tanácskozásra leleteit felküldte, ő maga szándékozott időrendben, azaz azoknak a rétegeknek megfelelően elhelyezni, amelyekben találta. Hampel József régész, a Nemzeti Múzeum munkatársa, az Archeológiai Értesítő szerkesztője azonban két darabot, egy arcoss urnát és egy bálványfej részletet kivett az újkőkori gyűjteményből, mondván, hogy azok római koriak. A régészőnő ragaszkodott ezek visszahelyezéséhez s a hozzáértő tudósok figyelmét éppen e két darab ragadta meg leginkább. Hampel ezután ott ártott neki, ahol tudott, közlési lehetőségektől elzárta, s még halála után is gúnyolódott Téglás Gáboron és Hermann Antalton, akik rajongó szavakkal emlékeztek Zsófiára a Hunyad –megyei Történelmi és Régészeti Társulat ülésén, a magyar tudományos Olympus Pallas Athenájának, az erdélyi régészet Jeanne D’Arc-jának nevezve a régészőnőt. Kéziratban maradt ,2500 rajzzal gazdagított féművéről és egyéb tanulmányairól pedig határozottan kijelenti: „*azok közzétételre nem alkalmasak!*” A közzététel megakadályozásával Hampel azt érte el, hogy a 30 évvel később felfedezett Vincsa telep érdemtelenül előzte meg Tordost az újkőkori lelőhelyek fontossági sorrendjében, s a köztudatban nem terjedt el, hogy hazánk adta az első régészőnőt a világnak.

Hunfalvy Pál is igen hamar felismerte Zsófia trójai és mezopotámiai összehasonlításainak, és korongokra, edényekre karcolt írásjeleinek veszélyét a finnugor elméletre nézve. A Néprajzi Társaság 2 évig hitegette tanulmányainak kiadásával, s az végül Németországban, németül jelent meg. Szinnyei József finnugrista nyelvész, aki Ferberről magyarosította nevét, az Erdélyi Múzeum Egylet szerkesztőjeként utasítja vissza írásait. A 2500 ábrával – ez Szinte Gábor dévai rajztanár munkája – díszített, *Dácia a római foglалás előtt* című főművével 8 évig kérvényez minisztériumhoz, Akadémiához, háromszor viszi fel Pestre Szászvárosból a kéziratait, hiába. Paul Reinecke német régész Zsófiánál vendégeskedik, gyűjteményét tanulmányozza, anyagot, magyarázatot kap tőle, majd az Archeológiai Értesítőben 1896-ban, 24 éves korában tanulmányt jelentet meg Tordosról, anélkül, hogy annak ásatóját, kutatóját, az idős tudós asszonyt megemlítené. Reinecke hazájában, valószínűleg hasonló módszerekkel hihetetlen karriert futott be és 86 évig élt.

Torma Zsófia anyagából, anélkül, hogy érdemeinek megfelelően említénék, szerzett tudományos hírnevet a német Hubert Schmidt, és az 1908-tól Vincsán ásató horvát Miloje Vasics. Sir Gordon Childe ausztrál származású régész kitűnően ismeri a Kárpát –medencei műveltségeket, ezt igazolja az 1929-ben Oxford-ban megjelent *The Danube in Prehistory* című, 480 oldalas műve. 10 oldalon említi Tordost, Torma Zsófia nevét azonban nem találjuk, noha megállapításaiban nem jut tovább régészönknél. Roska Mártonra, az Erdélyi Nemzeti Múzeum igazgatójára hivatkozik, aki 1910-ben ásatott Tordoson, majd 1927-ben könyvet jelentetett meg az újkőkorról. Ha időrendben haladunk, Kalicz Nándor 1980-ban megjelent *Agyag istenek* című, a magyarországi újkőkort és rézkort áttekintő könyve az, amelyből kiáltóan hiányzik Tordos és feltárója említése, noha Vincsáról szót ejt és Roska Márton könyve a Torma gyűjteményről, szerepel irodalmában. Még furcsább, hogy a *Trója és a Kárpát –medence c.* fejezetben nem találjuk Torma Zsófia nevét, pedig ezt a felismerést egyértelműen neki köszönhetjük, és ő szenvedte el miatta a támadásokat és a gúnykacajt.

Sir Colin Renfrew cambridgei régész professzor Vasicsra, Hubert Schmidtre és Childe „okos eszére hivatkozik „A Tordos- Vincsa műveltség részletes tárgyalásánál *A civilizáció előtt c.* művében.(1999) Ő már Roska Mártonról sem tud, és arról sem, hogy 6-7 ezer éve még nem léteztek a trianoni határok, ugyanis makacsul romániai lelőhelynek nevezi Tatárlakát. Marija Gimbutas litván régész nő életművének egyik forrása Torma Zsófia munkássága, annak ellenére, hogy könyveiben többnyire Vincsával foglalkozik. Pl. *The Neolithic Cultures of the Balkan Peninsula*(1972) *Old Europe, cca.7000-3500 BC.*(1973) *The Gods and Goddesses of Old Europe 7000-3500 BC.*(1974) *Ideograms and Symbolic Designs on Ritual Objects of old Europe* (1976) *Old Europe in the Fifth Millennium BC.* (1982) Hiába keressük régészönk méltatását, csupán Roska Márton tárgyleírása szerepel szakirodalmában. A trianoni határokat Gimbutas szintén már az újkőkorbán is létezőnek tekintette. Torma Zsófia nyomdokain halad Richard Rudgley fiatal, 1961-ben született angol antropológus, vallástörténész, őskortörténész, aki Magyarországon is járt, Vértes László, Mészáros Gyula, Makkai János szerepel a *Kökor elveszett civilizációi c.* könyve szakirodalmában, tehát felületes-

nek nem nevezhető. Zsófia munkásságáról is tud, hiszen a tatárlakai leletet tárgyaló fejezetet így kezdi: *„Prehistorikus időkből származó jelekkel ellátott agyagedény töredékeket 1870-ben fedeztek fel először Erdélyben, pontosan a Kolozsvár közelében lévő Tordánál.* Igaz, hogy nem a közelében van, hanem kb.150 kilométerre, de legalább nem Romániát írt. Azonban Torma Zsófia nevét nem olvashatjuk nála sem, ellenben Marija Gimbutast lépten-nyomon idézi és *zseniális litván régésznőnek* nevezi.

Nicolae Vlassa, a Kolozsvári Történelmi Múzeum román régésze a tatárlakai hamvasztásos sír feltárója, sem igyekezett Zsófia kéziratban maradt főművét kiadatni, noha a múzeumban számára hozzáférhető volt. Fehérné Walter Anna 1961-ben levélben érdeklődött Vlassánál a kéziratról. Vlassa azt válaszolta, hogy az már foszladozóban van, ceruzarajzai elhalványodtak, de a Kolozsvári egyetemnek szándékában áll az egészet egyben kiadatni. Azóta sajnos Fehérné és Vlassa is elhunyt, és nem tudni, hol foszladozik, halványodik tovább az a kézirat, amellyel Zsófia nyolc évig kilincselte az akadémiánál, s amelyből néhány év, évtized múlva oly sokan pompás tudományos karriert építettek maguknak. Ugyancsak Fehérné Walter Annánál olvashatjuk, hogy Torma Zsófia jeltelen sírban nyugszik a szászvárosi temetőben. Ezzel kapcsolatban Kiss Irén és Tábori László megtudták és a Torma Zsófia konferencián a hallgatóság tudomására hozták, hogy a régésznő földi maradványait a család leszármazottai a csicsókeresztúri családi sírboltba szállíttatták.

Érdekes Marco Merlini olasz kutató felvetése a www.prehistory.it/ftp/tartaria_tablets_honlapon. Írja, hogy néhány tudós véleménye szerint Vlassa, a Kolozsvári Történelmi Múzeum régészeként hozzájutva az alagsorban tárolt Torma Zsófia gyűjteményhez, ebből vette ki és ő maga helyezte a sírgödörbe a három táblácskát. E szerint a híres, rovásbetűs és sumer képirásos korongot régésznőnk találta volna meg.

Néhány gondolat a több külföldi szerző szakirodalmában is megtalálható műről, amelynek szerzője Roska Márton (1881-1961) ősrégész, néprajzkutató, az Erdélyi Nemzeti Múzeum igazgatója is volt. Művének címe: *A Torma Zsófia gyűjtemény az Erdélyi Nemzeti múzeum Érem és Régiségtárában*, megjelent Kolozsváron, 1941-ben. Patay Pál régész az Archeologiai Értesítő 1942-es évfolyamában az elismerés mellett kitér a mű néhány pontatlanságára és figyelmeztet arra, hogy Roska Márton nem tudja bizonyítani, hogy a Torma Zsófia által megtalált ősnép finnugor lett volna!

2006-ban a Magyar Demokrata hetilap megbízásából Szakács Gáborral Tordoson, Szászvárosban és Kolozsváron jártunk. Tordoson már az idősök sem beszélnek magyarul. A templom évek óta elhagyottnak tűnik. A Maroshoz csak a kompikötőnél lehet lejutni, magánkertek zárják el a többi partszakaszt. Most kólás palackokat ringat a víz ott, ahol 140 éve Földünk egyik legjelentősebb ásatása folyt.

Szászvárosban sem találtunk senkit, aki magyarul beszélt volna, a református templom zárva volt, úgy tűnt régóta. Kolozsváron a Történelmi Múzeumban több lelet látható a Torma gyűjteményből, köztük rovásírásos cserépfenek is, az egyiken a bosnyák Nap piramisban is kőbe vésett rovás „P” betű. A régésznő neve a tárlókon, leleteken nincs feltüntetve.

A Magyar Tudományos Akadémia soha nem bocsát meg azoknak, akik nem az általa kötelezővé tett finnugor elmélet posványos tétvútján járnak. Így régészsnőnk említését, nevét nem találjuk az Akadémiai Kiadónál 1986-ban megjelent három kötetes, 2000 oldalas Erdély története c. munkában, noha terjedelmében jelentős régészeti anyagot tartalmaz.

12. Meghamisítása

Torma Zsófia jelentőségét egyesek elhallgatják, mások gondolatait céljaiknak megfelelően félremagyarázzák. Sajnálatosan kéziratban porladó főművének címe: *”Dacia a római foglalás előtt”*. Főként e mű címébe kapaszkodnak bele a dákok –román elmélet hívei, holott Torma Zsófia korában a történelmi források Erdélynek azt a területét, amelyet a Tisza, az Al-Duna és a Dnyeszter zár körül, Dákiának neveztek; Mezopotámiát Babilonnak; a sumerológusokat asszirológusoknak; a sumer őslakosság nyelvét pedig sumer-akkádnak, mivel akkoriban még nem vált nyilvánvalóvá, hogy az akkádok a sémitákhoz tartoznak. Visszatérve a dákokhoz, ők Kr.e. 10-ben harcba keveredtek a rómaiakkal. A váltakozó kimenettelű ütközetek Kr.u. 107-ben Traianus császár győzelmével, s a megmaradt dák népség beolvadásával végződtek. Dácia fővárosa, Sarmizegetusa volt, amelynek nevéből Torma Zsófia azt a következtetést vonta le, hogy szarmaták, azaz szkíta népek alapították. Ahogy ő írja: *Tordos....culturrétegében a dákok erősített lakásainak nyomai még elő nem fordultak, a dákokat sem tekinthetjük ez okáért hazánk legrégebb településeinek....mint hazánk legrégebbi népiről, az agathyrsekről emlékezik meg Herodot... (ők szintén szkíta népek voltak)* A szkíták származása Hérodotosz szerint: Heraklész és Hülaja, a Kígyóistennő gyermekei hárman voltak: Agathürszosz, Gelónosz és Szküthész)

Oláh Miklós történetíró püspök *Hungáriájában(1536)* olvashatjuk, hogy az oláhok a rómaiak telepítései, tehát nem dákok, mert azokat a rómaiak elűzték és nem telepítették. A rómaiak a 2.,3., században telepítették az oláhokat, tehát Krisztus előtt nem élhettek itt. De van másik adatunk is, az ember nem is hinné, hogy Hunfalvy Pálnak is lehetett egy jó gondolata. Véleménye szerint ugyanis a románok csak a magyar államalapítás után, tehát a 10. , 11. században vándoroltak be Erdélybe.

A *Torma Zsófia levelesládájából* c.könyvecske, Gyulai Pál kolozsvári régész szerkesztésében nagyszerű, hiánypótló alkotás. Mégis van néhány mondata, amelyeket meg kell kérdőjeleznünk, ezek talán a bukaresti kiadás miatt kerültek bele. Például: *Torma Zsófia „a vallás mitológiai szimbólumok eredetének, jelentésének, továbbélésének kutatása közben fölfedezte, hogy az alapvető szimbólumok feltalálhatók Erdély lakosainak népművészetében, különösen a román népművészetben”*. (30. old.) *„A régészek közül elsőnek ismeri fel a román népművészet, a népszokások és az Erdélyben egykor államot alapító dákok civilizációja között a leszármazási viszonyt.”*(48. old.) Torma Zsófia ellenben ezt írja például az erdélyi legények fegyvertáncáról, a „kaluzsér” táncról: *„A kaluzsér tánc nem vonatkoztatható az ún. római kontinuitásra, hanem a babiloni eredet bizonyítéka. Mivel a kalugyer szó románul szerzetes jelent, sokan tévesen azt hiszik, hogy ez a szerzetesek tánca.”*

Torma Zsófia eszméinek meghamisításához tartozik a következő mondat is: *„... igazságkeresésében eljut a kor leghaladóbb természettudományos tételeinek elfogadásáig, a darwini tanítás helyességének felismeréséig”*. Az olyan kutató szel-

lemnek, mint Ő, aki behatóan foglalkozott őslénytannal is, feltétlenül el kellett jutni a „teremtés vagy fejlődés „ kérdéséhez. De éppen okosságánál fogva nem elégedhetett meg e két felkínált lehetőséggel. Hozzáférhető eredeti írásában célzás szintjén sem olvasható, hogy darwinista vagy materialista lett volna. Ellentmond ennek Haynald Lajos bíboroshoz fűződő jó kapcsolata, akit feltehetően lelkiatyjának tekintett.

Románok iránti szeretetének túlhangsúlyozását annak köszönheti, hogy bátyjának, Torma Károlynak leánya Victor Babes román orvoshoz ment feleségül. Igen valószínű, hogy Babes szédítő karrierjét, amelynek csúcsa, hogy a világhírű német antropológus, Rudolf Virchow keze alatt dolgozhatott, Zsófiának köszönheti. Virchow ugyanis a régészről levelezőtársa, tisztelője volt, élete utolsó évében meglátogatta és együtt járták végig a tordosi Maros partot, az európai újkőkor felfedezésének első helyszínét.

13. Összegzés

Mi tehát tömören összefoglalva Torma Zsófia munkásságának jelentősége? Bolygónk eddig ismert legnagyobb hatású szellemi forradalma 8-9000 évvel ezelőtt játszódott le, kiindulópontja a Kárpát –medence volt. Ennek bizonyítékait elsőként Torma Zsófia tárta fel. Ezek a régészeti bizonyítékok és néprajzi összehasonlításai rámutatnak Trójiával, az Égei műveltségekkel és Mezopotámiával való szoros kapcsolatra. Leleteinek jelentős részét alkotják azok a korongok és cseréptöredékek, amelyeknek írásjelei összekötik a Kárpát-medence átmeneti- és újkőkori, valamint jelenlegi magyar lakosságát. Ezeket az írásjeleket ma székely –magyar rovásírásnak nevezzük s ez a magyarság legalább 8-9000 éves Kárpát-medencei jelenlétének bizonyítéka.

14. Feladataink

1. Torma Zsófia munkásságának minél szélesebb körben való megismertetése, az őstörténetünkről előadást tartó kutatók említés meg jelentőségét.
2. Eddig még meg nem jelent nagy művének (amely 2500 rajzot tartalmaz) kiadása. Valószínűsíthető helye a Kolozsvári Történelmi Múzeum-Strada Daicovicu 2, (régí neve Bástya u.)
3. Szobor állítása, ezt feltételesen megbeszéltem Józsa Judit keramikus művésznővel.

15. Új életrajzi adat

Abban a méltatlanul kevés lexikonban és szakirodalomban, amelyben Torma Zsófia szerepel, születési évének az 1840-et írják. Talán nem haragszik meg régész-nőnk valamely távoli szép csillagon ennek módosításáért, mivel az újabb adat kilenc évvel idősebbnek fogja feltüntetni, azaz születési éve 1831. E módosítás alapja a nevelt fia, Makrai László által 1899 november 15-én kiadott gyászjelentés, amelynek szövege a következő:

„Csicsó-keresztúri Dr. Torma Zsófia, több tudományos és jótékonyági egylet tagja f. évi november hó 14-én d.u.fél négy óraker életének 68. évében ,rövid szenvedés után szívszélhűdés következtében örökre elhunyt.

Munka és tudásvágy, szeretet és jótékonyág voltak életének főbb jellemvonásai. Örökölt szenvedéllyel és lankadatlan kitartással gyűjtötte össze hírneves régészeti múzeumának tárgyait s azokat életerejét emésztő fáradságos munkával igyekezett

az ősembertani tudomány szempontjából feldolgozni és értékesíteni. De igazán boldognak csak akkor érezte magát, ha szíve az emberszeretet és jöttéves oltarán áldozhatott.

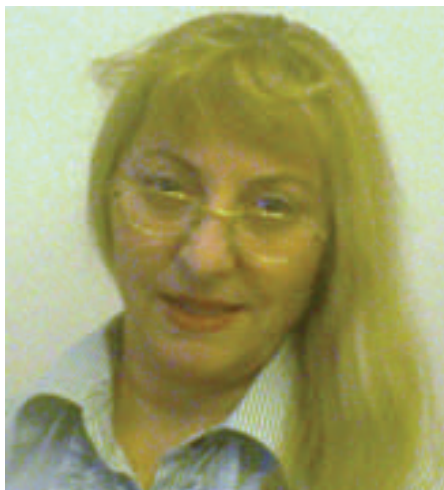
A tudományos szenvedély izzó lángja és az áldást osztogató szív nemes tüze most már végképp kialudt s kihűlt tetemei pihenni fognak a helybéli róm. kath. temetőben, hová csütörtökön f.hó 16-án- d.u. 3órákor a háznál tartandó végtisztség után ideiglenesen elhelyeztetnek. Lelkéért pedig az engesztelő szentmise áldozatok pénteken, november hó 17-én d.e. 10 órákor a helybéli róm. kath., valamint a csicsó-keresztúri kegýuri templomban fognak az Egek urának bemutatatni. Örök áldás emlékezetére!

Szászváros, 1899 november hó 15-én.

E fontos életrajzi adatot hordozó gyászjelentést Kiss Irén művelődéstörténésznek és Tábori László keletkutatónak, a 2007 május 18-án megtartott Torma Zsófia emlékkonferencia szervezőinek köszönhetjük.

16. Szakirodalom

- Torma Zsófia: A nándori barlang csoportozat (Kolozsvár,1880, Különlenyomat)
- Torma Zsófia: Hazánk népe ősmýthosának maradványai(1896. In: Érdy M.:A sumir , ural-altáji- magyar rokonság története, New-York,1974)
- Torma Zsófia: A tordosi őstelep és hazánk népe ősmýthosának maradványai (1897, In :előző mű)
- Torma Zsófia: Sumer nyomok Erdélyben-Ethnographische Analogien, (Jéna,1894,Fehérné, Walter Anna Kiadása,Buenos Aires,1973)
- Badiny Jós Ferenc:Mah-gar a magyar(2003)
- Childe, Gordon: The Danube in Prehistory(Oxford, 1929)
- Érdy Miklós: A sumir , ural-altáji- magyar rokonság története(New-York,1974)
- Fehérné Walter Anna: Az ékirástól a rovásírásig(Buenos –Aires,1975)
- Forrai Sándor: Az ősi magyar rovásírás az ókortól napjainkig (Antológia Kiadó, 1994)
- Gimbutas, Maria:The Gods and Goddesses of old Europe(Berkeley and Los-Angeles, 1974)
- Gyulai Pál:Torma Zsófia levelesládájából(Bukarest, 1972)
- Kalicz Nándor :Agyagistenek (Corvina,1980)
- Makkai János :A tartariai leletek(Akadémiai Kiadó,1990)
- Oláh Miklós :Hungária(1536,Magvető,1985)
- Patay Pál: Torma Zsófia gyűjteménye(Archeológiai Értesítő, M.T.A.,1942)
- Renfrew, Colin: A civilizáció előtt(Osiris,1995)
- Roska Márton: A Torma Zsófia gyűjtemény az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem és Régiségtárában(Kolozsvár,1941)
- Rudgley, Richard:A kókor elveszett civilizációi(Gold Book,évszám nélkül)
- Téglás Gábor: Dr. Torma Zsófia emlékezete(Déva,1901)
- Tulok Magdolna: Száz éve halt meg az első magyar régésznő,Torma Zsófia (Havi Magyar Fórum, 1999 november)
- Winn, Shan M.M. :Pre Writing in South –eastern Europe(Western Publishers-,1981)
- Friedrich Klára:Torma Zsófia igazsága (Magyar Demokrata,2001, 51-52., In: Friedrich Klára-Szakács Gábor: Kárpát-medencei birtoklevelünk, a rovásírás (2003)

Madarassy Enikő önmagáról

Szásztekén, Beszterce-Naszód megyében (Erdély) születtem, ahol szüleim két évig laktak.

Gyermekkoromat és iskolás éveimet Székelyhídon, Érmihályfalván és Nagyváradon töltöttem. Nagyváradon érettségiztem a mai Ady Endre gimnáziumban. Később, Kolozsvárott a Babes-Bolyai Egyetem fizika szakán végeztem tanulmányaimat (1976–1980) és ezt elvégezve matematika és fizika tanárnóként dolgoztam középiskolai és gimnáziumi szinten Érmihályfalván és Nagyváradon. A román forradalom után Budapestre telepedtem át, ahol szintén

mint matematika és fizika tanárnó dolgoztam az akkor gimnáziumi fokozatot kapott Attila úti Általános Iskola és Gimnáziumban.

Svédországban voltam többek között tanárnó, valamint 1996–2001 között a Stockholmi Egyetemen (Vetenskapslaboratorium) tanársegéd. Munkámmal párhuzamosan taulam matematikát, valószínűségszámítást, statisztikát, kozmológiát, káosz elméletet és más tantárgyakat a Stockholmi Egyetemen. 2003–2008 között Angliában doktoráltam a Newcastle Egyetemen: Bose-Einstein Kondenzátum.

Jelenleg kutatással és könyvelési dolgokkal foglalkozom. Legutolsó kutatási témám olyan csillagokkal kapcsolatos, melyek a Bose-Einstein kondenzátumú fekete anyaggal magyarázhatóak (Evolution and dynamical properties of Bose-Einstein condensate dark matter stars).